کەلەپووری کوردەواری لە (عادات و رسووماتنامەی ئەکرادیە)ی مەلا مەحمودی بایەزیدی دا

پ. ی. د. سامان عزالدین سعدون

سەنتەری کوردستاننناسی- زانکۆی چەرموو- هەرێما کوردستانێ / عێراق

پوختە:

گومانی تێدا نییە کە (عادات و روسوماتنامەی ئەکرادییەی) مەلا محمودی بایەزیدی یەکێکە لەو بەڵگەنامانەی کەلەپووری کوردیی، کە شایانی ئەوەیە دەیان لێکۆڵینەوەی لەسەر بنووسرێ، چونکە سەرچاوەیەکی بەهاداروگرنگی بەدەستهێنانی زانیارییە کەلەپوورییەکانە، کە ڕاستگۆیانەش بە خوو رەوشت و نەریتی کوردمان ئاشنا دەکات، بە تایبەتی کوردانی (بۆتان و هەکاری وبایەزیدی و سۆران) هەربۆیە ئێمەش بە ئاوڕدانەوە و لێکۆڵینەوە لەم سەرچاوە گرنگە دەمانەوێ زانستانە لەو خورەوشت و نەریتە ڕەسەنە کوردەواریانە بدوێین، کە هەندێکیان نەماوەن و هەندێکیان تا ئێستاش دەبینرێن.

ئەم بەرهەمەی مەلا محموودی بایەزیدی کە بە شێوەزاری هەکارییە، لە بنەرەتدا لەسەر داوا ئەلکسەندەر ژاپا قونسلی روسیا لە ئەرزروم نووسراوە و دواتر لە لایەن رۆدینکۆی نووسەری روسەوە بڵاوکراوەتەوە. دواتریش دکتۆر شوکریە رەسوڵ وەریگێراوەتە سەر زمانی کوردی ناوەڕاست. لێکۆڵینەوەکەمان لە دوو بەش و ئەنجام و پوختە و لیستی سەرچاوە پێکهاتووە: لەبەشی یەکەمدا باسی چەمك و پێناسەی فۆلکلۆر و کەلەپوورمان کردوە لەگەڵ جۆرەکانی کەلەپوور و گرنگی ئەم چەمکە لەبواری ئەتنۆگرافیادا.

لە بەشی دووەمدا کە تایبەتە بە لێکۆڵینەوە لە ناوەڕۆکی بەرهەمەکەی مەلا محمووودی بایەزیدی ئێمە بە شێوەیەکی زانستانە هەموو ئەو دیاردە کەلەپوورییانەی کە نووسەر خستویەتێ ڕوو راڤەیان دەکەین.

پەیڤێن سەرەکی: *کەلەپووری کوردەواری، عادات و رسووماتنامەی ئەکرادیە، مەلا مەحمودی بایەزیدی.*

پێشەکی:

وەك ئاشکرایە کەلەپوورو فۆلکلۆری میللەتان تا ئەمرۆش یەکێکە لەو بوارە گرنگانەی کە لێکۆڵەروان رووی تێدەکەن و کاریان لەسەر دەکەن، چونکە سەرچاوەی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ناســاندنی میللەتــانن بە یەکتــری دیــارە نەتەوەی کــوردیش وەك یەکێــك لە نەتەوە هەرەکۆنەکانی رۆژهەلات خــاوەنی گەنجینەیەکــی دەوڵەمەنــدی فۆلکلــۆرو کەلەپــوورە لەگەڵ ئەوەشدا بە پێی پێویست بە شێوەیەکی زانستانە ئاوریان لێ نەدراوەتەوە و کاریان لەسەر نەکراوە بۆیە بە پێویستمان زانی لەم باسەماندا و بە ئاوردانەوەمان لێکۆلینەوەیەکی زانستانە دەربارەی خوو رەوشت و نەریتی کوردەواری بخەینە بەردەست لە بەرهەمێکی تایبەت بە بــوارە جیاجیــا کــانی فۆلکلــۆر و کەلەپــووری کــوردی کە ئەویــش بەرهەمەکەی مەلا محمودی بایەزیدییە بە ناونیشانی (عادات و رسوماتنامەی ئەکرادییە)، بەم شێوەیەش سنووری کارکردنمــان لەم باســەدا هەرکتێبــی عــادات و روســوماتنامەی ئەکــرادییەی مەلا محمــودی بایەزیدییە، کە دەمانەوێ زانستانە تێروانینەکانی دەربارەی گەلێ لایەنی نەریتی کوردەواری بخەینە بەردەست و تێبینی خۆشمان بخەینە روو.

پلانی لێکۆڵینەوەکەشمان بەم شێوەیە دارشتوە لەبەشی یەکەمدا باسی چەمك و پێناسەی فۆلکلــۆر و کەلەپوورمــان کــردوە لەگەڵ جۆرەکــانی کەلەپــوور و گــرنگی ئەم چەمــکە لەبواری ئەتنۆگرافیادا.

لە بەشــی دووەمــدا کە تــایبەتە بە لێکــۆڵینەوە لە نــاوەرۆکی بەرهەمەکەی مەلا محمــوودی بایەزیــدی ئــێمە بە شــێوەیەکی زانســتانە هەمــوو ئەو دیــاردە کەلەپوورییــانەی کە نووســەر خستویەتێ روو راڤەیــان دەکەیــن .لەکۆتایشــدا ئەنجــام و پــوختەو لیســتی ســەرچاوەکانمان خستۆتەروو.

بەشی یەکەم (چەمکی کەلەپوور)

پێناسەی کەلەپوور:

دەربــارەی پێناســەی کەلەپــوور و فۆلکلــۆر پێناســەی جۆراوجــۆر خــراونەتە بەردەست. پێش ئەوەی بێینە سەر پێناسەکان پێویستە ئەو راستییە روونبکەینەوە کە کارێکی ئاسان نیــیە ســنوور و تایبەتمەنــدی چەمکــی کەلەپــوور و فۆلکلــۆر لەیەکتــری جیــابکەینەوە، چونکە هەردووکیان لەناو یەك بازنەدان و تەواوکەر و هاومانای یەکترن ((تێروانینی باو لەم بــارەیەوە ئەوەیە کە چەمکــی فۆلکلــۆر بە مانــای کەلەپــوور دێت کە لە کەســێکەوە بــۆ کەســێکی تــر دەگــوازرێتەوە و بە ئەزبەرکردنیــان و تۆمارکردنیــان لەزاکیرەمانــدا یــان بە راهێنان و و هەلسوکەوتمان و دووبارەکردنەوەیان پاراستومانن)) (الجزيري. ٢٠٠٠. ل٢٨)لێرەدا کۆمەڵێــك پێناســەی جۆراجــۆر لە چوارچێــوەی کەلەپــوورو فۆلکلــۆردا دەخەیــنە روو ((فۆلکلۆر هەموو بەرهەمی داهێنراوی گەلێکە کە لە مێژوویەکی دێرینەوە لە بوارەکانی باوەڕ و رۆشنبیری و ئەدەبی و هونەری و تەلارسازی و پیشەسازیدا ،نەوە لەدوای نەوە ماوەتەوە. لەبەر ئەوەیە دەبینــین بە پێــی قۆناغەکــانی مێــژووی شارســتانییەتە یەك لەدوای یەکانــدا

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

فۆرمی جیاوازیان وەرگرتووە)) (عثمان الكعاك. ١٩٦٤. ل ٧). لە شوێنێکی تردا و هەر لەبارەی فۆلکلۆرەوە دەڵێ :((فۆلکلۆر لێکۆڵینەوەیە لە ژیانی مرۆڤ و هەموو ئەوانەش کە پەیوەستن بە تاك و کۆمەڵەوە لە زانستەکان و هونەر و ئەدەبیات و باوەڕ و داب و نەریت و خورافیات، فۆلکلۆر شارستانییەتی کۆمەڵێك مرۆڤە لە هەرێمێك لە هەرێمەکان.. (عثمان الكعاك. ١٩٦٤. ل ٢٢). هەروەها ولیم تومس بەم شێوەیە پێناسەی فۆلکلۆر دەکات و دەڵێ: ((فۆلکلۆر بریتییە لە کۆمەڵێك نەریت و باوەڕو ئەفسانەو ڕەفتار ورەوشتی باو لەنێو خەڵکدا هەروەها گۆرانی و داستان و و پەند و مەتەڵ و قسەی نەستەق و بەرهەمی میللی کە گەلێك پشتاوپشت بۆی ماوەتەوە لە دوو فۆرمی جیادا دەردەکەون، ئەوانیش فۆرمی مادی کە ئامێری مۆسیقا و و جل و بەرگ و و کاری دەستی لە چنیین و رستنی قوماش و پەیکەرەکان دەگرێتەوە، لەگەڵ فۆرمی غەیرە مادی کە ئەویش بریتییە لە چیرۆك و داستان و ئەفسانەو و گۆرانی و ڕێورەسمی ژن هێنان و مردن و یارییەکان و شێوازەکانی سەماکردن.))(العنتیل. ١٩٦٥ ل ٣٥)

بە گشتی چەمکی کلتوور ((تەنیا کۆمەڵێکی کەڵەکە بوو لە داب و نەریت و شێوە جیاوازەکانی ژیان نییە، بەڵکو سیستەمێکی ڕێکخراوە لە ڕەفتارەکان، یان شێوەی گشتی ژیانی گروپێك یان چەند کروپێکە لە خەڵك، ڕەگەزەکانی کلتوور وەکو داب و نەریت و بیروباوەڕەکان هەروەها بەهاو بیرو باوەرە هاوبەشەکان، مرۆڤەکان بەیەکەوە دەبەستێتەوە و ناسنامەی کۆمەڵایەتییان پێ دەبەخشێت)) (موحسنی. ٢٠٠٢. ل ١٠٣) واتە ((کلتوور بەشێکە لە کەسایەتی و پێناسەیەك کە کۆمەڵ بە گشتی مرۆڤەکان بە تایبەتی خۆیان لەئەویدی پێ جیا دەکەنەوە.کەواتە کلتوور چەند هۆکاری خۆ ناسینە دەشێت هێندەش هۆکاری خۆ جیاکردنەوەش بێت)) (سابیر. ٢٠٠٨.ل٣٧)

بەم پێیە کەلەپوور پاشماوەی هونەری ڕۆشنبیری گەلێکە لە چوارچێوەی داب نەریتی دێرین کە لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر گوازراوەتەوە کۆمەڵێك کردەو و چالاکییە وەکو هونەرێك تایبەتە بە کۆمەڵێك خەڵك یاخود گەلێك. زۆربەی لێکۆڵەران هەردوو چەمکی کەلەپوور و فۆلکلۆر دەگەرێننەوە بۆ یەك سەرچاوە و وەك یەك بابەت لێی دەروانن. ((کەلەپوور گەنجینەی مێژووی میللەتە کە داب و نەریت و ئاین و ئایدۆلۆژیا و زمان و ئەدەب و هونەر و جل و بەرگ و کەرەسەی ناوماڵ و کەرەسە و بابەتەکانی بواری بیناسازی.. دەگرێتەوە، لە نووسراوە کوردییەکاندا، زاراوەکانی کلتوور و کەلەپوور هەمان مانا و پێناسەیان هەیە.((کلتوور هەموو پاشماوە مادی و مەعنەوییەکانی گەل دەگرێتەوە لە مێژوو، زمان، فۆلکلۆر، ئاین، ئەدەب، داب و نەریت، هونەر... تاد هەر یەکێکیش لەوبەشانە چەند لقێکی دیکەیان لێدەبێتەوە)) (بوار نورەدین، ٢٠٠٥، ل ٥٦). لێرەوەیە کەلەپوور بەردی بناغەو سەرچاوەی ئەدەبی و کلتوری هەموو گەلێکە وهەر بابەتێکی فۆلکلۆر هەڵگری

ئێش و ئازارو رەنگدانەوەی دۆخی ژیان و گوزەرانی رابردووی مرۆڤەکانە.فۆلکلۆرناسان لەبارەی بابەت و ناوەڕۆکی فۆلکلۆرەوە کۆمەڵێك زانیاریان خستۆتە بەردەست لەو لایەنەوە کۆمەڵێك بابەت وەك لقەکانی یاخود بەشەکانی فۆلکلۆر بەم شێوەیە دەستنیشان دەکەن:

د. عیزەدین لەم لایەنەوە فۆلکلۆری کوردی بۆ ئەم بەشانە دابەش دەکات: (ئەفسانە، داستان، گۆرانی، پەندی پێشینان، و قسەی نەستەق، گاڵتەو گەپ، مەتەڵ) (عیزەدین مستەفا رەسوڵ. ١٩٧٩. ل١٢)

کامەران موکری بەشەکانی فۆلکلۆری کوردی بەم شێوەیە دابەش دەکات: (ئەفسانە، داستان، سەرگوزشتە (چیرۆك)، گۆرانی، پەندی پێشینان وقسەی نەستەق، گاڵتەو گەپ، مەتەڵ) (کامەران موکری. ١٩٨٤. ل٣٨). هەروەها دکتۆر شوکریە رەسوڵ لە کتێبی (رێ و رەسمی شین و لاوانەوەی کوردی)دا نەخشەیەکی بەناوی (نەخشەی بەشەکانی فۆلکلۆری کوردی) بلاوکردۆتەوە، کە ئەم بەشانەی تێدایە :١- پەخشان لەم لقانە پێکهاتووە: ئەفسانەی جادووگەر، ئەفسانەی سەرگوزشتە، ئەفسانەی ژیان، نوکتە، گێرانەوە، شین و لاوانەوە، ٢- شیعر لەم لقانە پێکهاتووە: داستان، (قارەمانی ودڵداری)، گۆرانی، دوو بەیت، چوارین، پێنج بەیت، ٣- هەمەرەنگ لەم لقانە پێکهاتوە: مەتەڵ، پەند، فۆلکلۆری منداڵان، داب و نەریت، نواندان ،سیحرو جادوو. (د. شوکریە رەسول. ١٩٩٧.ل١٤ -١٥) ((مامەڵەکردن لەگەڵ فۆلکلۆری کوردی پەیوەندی دارە بە مامەڵەکردن لەگەڵ کەلەپووری کوردی بە شێوەیەکی زانستی)) (الجزيري. ٢٠٠٠. ل٣٣) بەم پێیە کەلەپوور هەموو ئەو داب و نەریت و ئەدەب و هونەرو کارە هەرەوەزیانەی دەگرێتەوە کە بە هۆی زارو زاکیرەوە لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دەگوازرێتەوە. دیاردە کەلەپوورییەکان واتە بابەتە میللییەکان کە بیروباوەری میللی و مەتەڵ و پەندی پێشینان و خەسلەتی تاك و نەریتی هاوسەرگیری و بۆنەو یادە جیاوازەکان و هەموو هەڵسوکەوتێکی مرۆڤ لە دەربڕین و هەڵوێست وەرگرتن دەگرێتەوە.

جۆرەکانی کەلەپوور:

هەروەك پێشتر روونمان کردەوە کە کەلەپوور بەمانا فراوانەکەی فۆلکلۆریش دەگرێتەوە ،چونکە کەلەپوور بلاوترو هەمەلایەنە، لەبەر هەمان هۆکار ،فۆلکلۆری کوردیش بە بەشێك لە کەلەپوور دادەنرێت کە رەهەندێکی مێژوویی و ناوەڕۆکێکی کۆمەلایەتی روونی هەیە.کەواتە فۆلکلۆر پاشماوەی کەلەپوری گەلانە، چونکە کەلەپور بەرهەمی مێشك و زمان و دەست و بیرکردنەوەی کۆمەلگایە.بەم پێیەش هەر کردەوەو هەڵسوکەوت و دیاردە و دابونەریتێك کە رەنگدانەوەی ژیانی کۆمەلایەتی و خوو رەوشت و رێورەسم و چالاکی هونەری و جەستەیی بێت، بێگومان دەبێتە فاکتەری پێشخستن و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ناساندنی گەلان. ((فۆلكلۆر ڕۆڵێكی گرنگ دەگێڕێ لە پێشكەوتنی ڕەوتی كۆمەڵایەتی و ڕامیاری و بوارەكانی تری ژیان، پەیوەندییەكی تەواوی بە زانست و زانیاریەكانی ترەوە هەیە، بە تایبەتی مێژوو زۆر یارمەتی یەكتر دەدەن لە ڕووی كردنەوەی هەندێ دیاردەو ڕووداوی رابردوو، هەروەها ئاوێنەیەكی پرشنگداری رابردوو و ئێستای میللەتە.)) (د. هیمداد حوسێن ۲۰۱۲، ل ۱۱). هەرلەبەر ئەوەیە كە فۆلكلۆر و دیاردە كەلەپوورییەكان كاریگەری و ڕەنگدانەوەیان لەسەر كەسێتی كوردو ژیانی خێزانی و كۆمەڵایەتی هەبووە و هۆكارێكیش بووە بۆ هۆشیاركردنەوەوڕۆشنبیركردنی خەڵك ((فۆلكلۆر بە هەموو بەشەكانیەوە رۆڵێكی كاریگەری هەبووە لەسەر دروستكردنی كەسایەتی مرۆڤی كورد. لەسەر دیاردە سروشتییەكان. وەرگرتنی دیاردە كۆمەڵایەتییەكان، ڕاهاتنی لەسەر خو رەوشت و هەڵسوكەوتی ناو خێزان و دەوروبەرەكەی ،بەتایبەتی لە سەردەمێكدا كە هێشتا ڕۆڵی دەزگاكانی پەروەردە— دایەنگە، خوێندنگە، زانستگە. ڕۆڵی دەزگا فەرمیەكانی حكومەت — بەرێوەبەرایەتی كارگێری، دادگا، رۆلی میدیا ،رۆژنامە ،تەلەفزیون، نەبوە یان لاواز بوە.)) (نەوشیروان مستەفا. ۲۰۰۸ ل ۲۷)).

هەموو ئەو بابەتانەی كە لە ژێر خانەی فۆلكلۆردان وەكو كەلەپووری گەلان دەناسرێتەوە. سەرجەمیان بە پێی ناوەرۆكیان لە ژێر چوار جۆردا پوختدەكەینەوە :

((۱- كەلەپووری دەستی: هەموو ئەو كەلوپەلە كۆنانە دەگرێتەوە كە بەدەست دروستكراون و بەرهەمی كاری دەستی خەڵكە كە چەندین شێوەی كۆن و نوێی هەیە (چنینی جل و بەرگ و نەخش و نیگاری سەردیوارو مال و شوێنە گشتییەكان ،دروستكردنی كەلوپەلی ناو ماڵ، ئامێر و پێداویستی كشتوكاڵ.

۲- كەلەپووری زارەكی: هەموو ئەو وتەو دەربرینانەی لەكۆنەوە لە رێگەی زارەوە بۆمان ماوەتەوە دەگرێتەوە لەوانە (ئەفسانە، سەرگوزشتە (چیرۆك)، پەندی پێشینان، مەتەڵ، قسەی نەستەق، گۆرانی)

۳- كەلەپووری كلتووری: هەموو ئەو بابەتانەی كە ماونەتەوە لە ئەدەبیات و زانستە كۆنەكان و دەچنە ژێر ناوی (داب و نەریت) كە لە نەوەیەكەوە بۆ نەوەیەكی تر ماوەتەوە

٤- ڕێورەسم (رسوماتنامە): هەندێ چالاكی و كردەوە كە كۆمەڵێك لە خەڵك پەیرەوی دەكەن یاخوود پێی هەڵدەستن كە بۆ مەبەستێك و ئامانجێك مومارەسە دەكرێ، بۆنە ئاینییەكان، مراسیمی بوك گواستنەوە، ئاهەنگیران و كەرنەڤال و ڤیستیڤالەكان)))

ابو مصلح. ۲۰۰٦. ل۱۲۹)

عادات و رسوماتنامە هەرچوار جۆرەكەی كەلەپووری تیادایە، لە ڕێگەی ئەم توێژینەوەیە هەوڵدەدەین ناوەرۆكی بەرهەمەكە بەگوێرەی توخمەكانی راڤە بكەین، بەم هۆیەشەوە لە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

میانەی دیاردە کەلەپورییەکانی ناو بەرهەمەکە خوێندنەوەیەکی زانستیانە لە بواری کەلەپورناسیدا بۆ هەندێ لایەنی گرنگی کەلەپوری کوردەواری دەکەین.

گرنگی و بایەخی کەلەپوور:

هەروەك چۆن ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی سەرچاوەی پێشکەوتنی ئەدەبی کوردییە هەر بە هەمان پێوەریش دەوڵەمەندەی کەلەپووری کوردی، دەکرێت ببێتە بناغەی توێژینەوەی زانستی لە بوارەکانی کۆمەڵناسی و دەروونناسی و ئەتنۆگرافیاو بە مەبەستی پێشخستنی ژیانی کوردەواری. کەلەپورو فۆلکلۆر دوو بابەتی زۆر گرنگن هەمیشە بوونەتە جێی بایەخی فۆلکلۆرناسان و کەلەپور ناسان ئەمەش لە پێناوی دوو ئامانجی سەرەکی یەکەمیان زیندوکردنەوەو ناساندنی ئەم جۆرە لە کەلەپور بە جیهان دووەمیان وەك کەرەستەیەك بۆ بابەتی توێژینەوەی زانستی سوودیان لێ وەردەگیرێت ئامانجێکی تریش ئەوەیە کە ئاشنا دەبین بە شێوازی ژیانی میللەتان کە لە رابردوودا چۆن ژیاون؟ و بیروراو تێروانینەکانیان بۆ دیاردەکان و سروشت و گەردوون چی بووە ؟ د. شوکریە پێی وایە: (ئەم بەرهەمەی بایەزیدی یەکێکە لەو کەلەپووره پربەهایانەی کە ئەمرۆ نرخ و بایەخێکی ئەکجار گەورەی لە بواری کۆمەڵناسی و ئەتنۆگرافی ئەنترۆپۆلۆجیادا هەیە) (د.شوکریە رەسول، ٢٠١٥. ل٧) زۆربەی لێکۆلەرانی کورد بایەزیدی بە یەکەم کۆمەلناس و ئەتنۆگرافی کورد دادەنێن کە باسی داب و نەریتی کورد و بیرەباوەریان و کارو پیشەو شێوەی ژیان و جۆرەکانی هونەرو ئارەزووەکان و یارییە باوەکان دەکات ئەم کتێبە خاوەنی زانیاریەکی زۆرە کە دەبێتە سەرچاوەیەکی گرنگی ئەتنۆگرافیای کورد لەو ناوچانەی کە ئاماژەی پێ داوە لە ناوەراستی سەدەی نۆزدەدا. (د. شوکریە رەسوڵ.عادات و رسوماتنامەی کوردی. ٢٠١٥.ل١١). د. موحسین لەمبارەیەوە دەڵێ ((من بە گەورەترین کۆمەڵناس و ئیتنۆگرافناسی کوردی سەدەی نۆزدەی دادەنێم)) (د. موحسین ،لێکۆڵینەوە کوردییەکان ٢٠١٢، ل ٢٧٢).

((رۆڵی پێشرەوانەی بایەزیدی لەوەدا دەردەکەوێ کە ئەو لەسەردەمێکدا دەستی داوەتە نووسین بەزمانی کوردی کە زۆربەی خەڵکی کورد و رۆشنبیران پەخشانیان بە فارسی و عوسمانلی دەنووسی. رۆژهەلاتناسی سەدەی نۆزدەهەم، لیرخ لەم بارەوە، گەواهی دەدات و دەڵێ: کوردەکان لە نامە گۆرینەوەی نێوان خۆیاندا زمانی فارسی بەکاردەهێنن.))(د. فەرهاد پیربال ،٢٠٠٠ ل٩). سەرەرای ئەوەی بە کوردی نووسین نەبوو بووە دیاردە کەچی مەلا محمودی بایەزیدی لەو سەردەمەدا بە زمانی کوردی کۆمەڵێك بەرهەمی لە شێوەی دەستنووسدا بۆ بەجێ هێشتوین کە بایەخی ئێجگاری گەورەیان لە مێژووی ئەدەبیاتی سەدەی نۆزدەدا هەیە..((جاران رووناکبیر و شاعیرانی کورد تەنانەت نامەشیان بە زمانی فارسی، عەرەبی، یان تورکی نووسیوە ،کوردی زیاتر زمانی شیعر بووە. پەیدابوونی پەخشان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

خۆی بۆ خۆی سیمایەکی شارستانی و دیاردەییەکی نوێیە)) (چەند وتارێکی کوردناسی، وەرگێرانی ئەنوەر قادر محەمەد، ٢٠٠٨، ل ١٤٩)

بۆ یەکجارە کوردێك وەکو کوردناسێك کتێبێك لەبارەی گەلەکەیەوە دەنوسێت ئەم بەرهەمە گەلێك زانیاری بەنرخی تێدایە. کە خۆیان لە کۆمەڵێك دیاردەی کەلەپوری هەمە چەشندا دەبینێتەوە تا ئەم سەردەمەش فۆلکلۆرناسان و کوردناسان ئاوریان لەو گەنجینە دەوڵەمەندەی گەلی کورد نەداوەتەوە، ئێمە ئەو دیاردە کەلەپوریانە بە پێی ناوەرۆکیان و بە پێی ئەو مەبەستەی کە بۆی دانراوە جیایان دەکەینەوە لە روانگەی چەمکی فۆلکلۆر و تایبەتمەندییەکانیەوە راڤەیان دەکەین. لێرەوە (پێویستە پشت بە فۆلکلۆر ببەستین و وەك سەرچاوەیەکی بێگەرد تەماشای بکەین، چونکە فۆلکلۆر کەم تا زۆر بۆ خوێندنەوەی بارە کۆمەڵایەتییەکان بەکار هێنراوە، لە کاتێکدا یەکێك لە کۆڵەگەکانی کلتوور، فۆلکلۆرە) (بوار نورەدین، ٢٠٠٥، ل ٦٤) کەلەپوور فراوان و گشتگیرە کلتوریش دەگرێتەوە نەریت کە دەبێتە بابەتێکی کلتوری لەناو کەلەپوورەوە سەرچاوە دەگرێت. لێرەوەیە کە ((کەلەپوور لە رۆشنبیریماندا و لە کلتوری ئێستاماندا ئامادەیی هەیە، بە یەکێك لە پێگەکانی رۆشنبیری هاوچەرخمان دادەنرێت لەبەرئەوەی لە پشتەوەی هەڵسوکەوت و گفتوگۆکانماندا خۆی لە فۆرمێکی تری مەعریفی و ئایدۆلۆجیدا بەرجەستەدەکات.))(علی الجزیری. ٢٠٠٠. ل ١٨)

بەشی دووەم: بوارە کەلەپوورییەکان لە)عادات و روسوماتنامەی ئەکرادیە)دا:

لێرەدا بە وردی بە هەموو ئەو بوارە کەلەپووریانەدا دەچینەوە کە مەلامحموودی بایەزیدی قسەی لەسەر کردوون ،کە بریتین لەم دیاردانە :

سەردانی جێگای پیرۆز و نزرگەی پیاو چاکان بایەزیدی لەم بارەیەوە دەڵێ ((کورد بە بیرو باوەری بەرایی کۆن تەواو باوەر ئەکەن بە تایبەتی شێخەکان)).(بایەزیدی، ل٧٥). لەم ڕایەوە ئەوە دەردەکەوێت کە بایەزیدی باس لەو باوەڕە کۆنانە دەکات کە کورد هەر لە کۆنەوە بڕوای پێیان هەبووە و تا سەردەمی مەلا محمودیش لەسەری رۆیشتوون و بڕوایان پێی هەبووە.((هەر بۆیە پێویستە توێژینەوە لەبارەی موعتەقەداتی خورافیەوە بەئەنجام بگەیەنیین بە ئامانجی گۆرینی ئەو واقیعەی کە بە ئەفسانەو شتی پروپووچ خنکێنراوە))(علی الجزیری. ٢٠٠٠. ل ٥١)) ((کورد باوەری زۆریان بە سەردانی شوێنی پیرۆز هەیە، باوەریان بە هەندێ (دار) یاخود (بەرد) هەیەو فریادرەسی ئەکەن، مەڕ یاخود بزن لەگەڵ خۆیاندا بۆ ئەو جێگایانە ئەبەن و قوربانی ئەکەن، لەو جێگا پیرۆزانەش مۆم دا ئەگیرسێنن و ئەگەر یەکێکیان نەخۆش بکەوێ باوەریان وایە چاك ئەبێتەوە..)) (بایەزیدی.٢٠١٥. ل٦٠) لەو ڕایەی بایەزیدەوە بۆمان دەردەکەوێت خودی بایەزیدی ئەو شوێنانەی بە پیرۆز زانیوە و کەوتۆتە ژێر داب و نەریتی خەڵکەوە هەرچەندە بە جۆرێك لە گومانەوە دەڵێت باوەریان وایە بە هۆی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سەردانیکردنی شوێنە پیرۆزەکەوە نەخۆشەکانیان چاکدەبێتەوە. کەواتە بایەزیدی بڕوای بە پیرۆزی ئەو شوێنانە هەبووە. هەندێ لە نەریتەکان لای هەندێ خەڵك ماوە و لای هەندێکی تر نەماوە. هەندێ نەریتیش لای هیچ کەسێك نەماوە.هەندێ جار هەندێ باوەڕو داب و نەریت هەیە وەکو بنەمایەکی ئاینی لێهاتووە کە ئەمەش ئاساییە چونکە قورئانی پیرۆزیش بە هەندێ گۆرانکاریەوە ئەو شتانەی کە لەسەردەمی جاهیلیدا باو بووە شەرعیەتی پێ داونەتەوە. بە هۆی ئەو بابەتانەی کە مەلا لە بەرهەمەکەیدا ئاماژەی پێداوە توێژەر دەتوانێت ئاستی هۆشیاری تاکی کورد لە بیرکرنەوەی بۆ پرسە سەرەکییەکانی سروشت و گەردون و بوارەکانی تری ژیانی کۆمەڵایەتییەوە هەڵبسەنگێنێت.

دیاردەی دوعا و نوشتەکردن:

لەناو کوردەکاندا دیاردەی نوشتەکردن باو بووە. بایەزیدی ئەوەدەخاتە روو کە (کوردەکان بروایان بە نووشتە هەیە و روونی دەکاتەوە کە لە چ کاتێکدا نوشتە دەکەن بۆنموونە لەکاتێکدا کە کورێك دڵی بەکچێکەوە بێت و نەیدەنە ئەو کورە لە شەوی زاوایدا دوعا و نووشتە بۆ زاوا دەکەن کە نەبێت بە زاوا... هەروەها دەڵێ ئەو کەسانەی بێ سنوور باوەڕیان بە نووشتە و دوعا هەیە لە راستیشدا باوەڕیان وایە هەرچی ئەوەی باوەڕی پێ هەبێ بە راستی دێتە دی) (بایەزیدی. ٢٠١٥ ل٩٢ – ٩٣) باوەڕیان بە دوعا و نوشتە و شێخ و نزرگەی پیاو چاکان هەیە)) (بایەزیدی. ٢٠١٥، ل ٤٢)

زانینی ئاییندە(پێشبینی کردن):

بۆ زانینی ئایندە یاخود ئەوی لە داهاتوودا دێتە ڕێیان پشت بە بەڵگەی بەرجەستەو مەلموس کە تاقیکرابێتەوە بە لێکدانەوەی مەنتیقی پێی گەیشتبێتن نابەستن، بەڵکو بابەتی بیرو باوەڕی خورافی هۆیەك بووە بۆ زانینی ئایندە. بایەزیدی لەبارەیەوە پێی وایە ،بەم جۆرە شتانە کورد لە زۆر رووداوی داهاتوو ئەگەن و بیریان بۆ ئەچێ بۆ نموونە ((ئەگەر بزنێك کلکی ڕاوەشێنێ ئەوە ئەزانێ کە ئەو ڕۆژە باران دەبارێت.)) (بایەزیدی.٢٠١٥. ل٤٥) یان ((ئەگەر لە ڕێگا ئاژەڵێکی وەکو شێر یان پڵنگیان بینی ئەوە نیشانە چاکەیە)) (بایەزیدی.٢٠١٥. ل٧٣) واتە خێر بە ڕێیان دێت لە ئێستاشدا کاتێ کەسێك لە ڕێگا تووشی ڕێوی بێ دەڵێن تووشی خێر دەبێت هەر بۆیە دەڵێن ڕێوی بە پیریەوە هاتووە

هەندێ لەو نموونانەی کە لەمبارەیەوە لەناو کورددا باوبووەو، بایەزیدی ئاماژەیان پێدەکات ((ئەگەر باڵندەیەك بەسەر ماڵێکەوە نیشتەوە و خوێندی ئەوە ئەڵێن دەنگ و باسێکیان لە کەسێکیانەوە پێ دەگات)). ((ئەگەر پشیلەیەك دەم و چاوی خۆی بشوات ئەوە ئەڵێن میوانیان دێ)) یان پێیان وایە ((ئەگەر پارو لەدەستی یاخود هەویرێك لە دەستی ژنان بکەوێ ئەوە ئەڵێن میوانێکمان دێ)). ((ئەگەر پەپولە لە ڕۆژێکدا بەدەوری چرا بسورێتەوە ئەوە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

نیشانی وەرگرتنی نامەیە لە دوورەوە. ئەگەر پێلاو لەسەر یەك بکەوێ ئەوە سەفەریان ئەکەوێتە بەر. ئەگەر بەری دەستی ڕاست خورا ئەوە پارەی بۆ دێ ئەگەر بەری دەستی چەپ خورا ئەوە شەری بەدوا ئەبێ و بۆ شەرەکەش خۆیان ئامادە دەکەن)) ((ئەگەر برژانگی چاوی ڕاست فری ئەوە نیشانەی مزگێنی خۆشییە و ئەگەر برژانگی چاوی چەپ فری ئەوە نیشانەی ڕوودا و دڵتەنگییە.)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل ٤٥) بایەزیدی بە دێڕێك دەڵێ ((بەکورتی هەرشتێك یاخود جووڵەیەك لە لەشدا روو بدات بۆ هەریەکێك تاقیکردنەوەیەکی لێکراوە)) هەرچەندە لە ئێستاشدا هەندێك خەڵك بروایان بەو دیاردەیە هەر ماوە. باوەڕی کورد بە شتی خۆرافی رابردوویەکی مێژوویی دێرینی هەیە. هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ بیرکردنەوەکانی مرۆڤی ئەو سەردەمانە کە بۆ ڕاڤەکردنی دیاردەو هەڵسوکەوتی مرۆڤ و ڕووداوەکان چ سروشتی و چ ئەوانەی نادیارن هەریەکەیان بە ئەزموون و تێبینی و بەراووردکاری لێکدانەوەیان بۆیان کردوە. ئەمانە زۆربەیان گۆڕانیان بەسەردا هاتوە بەتایبەتی لەدوای ئەوەی بەشێکیان لە گۆشە نیگای زانستەکانی سایکۆلۆجیا و سۆسیۆلۆجیاوە راڤەکران بە مەبەستی دەرخستنی بنیاتی ڕاستی و دروستییان و ڕەوینەوەی تەم و مژی واقیعی بوونیان.

((ئافرەتی کورد لەشەودا گسك نادەن ماڵ پاك ناکەنەوە و خۆڵیش نارێژن، ئەڵێن ئەمانە شومە (خراپە) بەشەو فوو لە چرا ناکەن و سەیری ئاوێنە ناکەن و و ڕۆژانی چوارشەممە خۆیان ناشۆن و ئەڵێن نەخۆشی پەیدا ئەبێ..))(بایەزیدی.٢٠١٥. ل٥٠) تا ئێستا بەشێك لەو نەریتانە لەناوکورددا هەر ماوە و مرۆڤی کورد لەژێر کارگەریاندایە، زۆر جاریش لای ئەو خێزانانەی کە هەر دەماودەم ماوەتەوە لەناویاندا پێوەی پابەند دەبن. زۆر جار بێ ئەوەی بڕواشمان پێیان هەبێ و بە بێ ئەوەی بەخۆمان بزانیین دەکەوینە ژێر کاریگەرییانەوە ،لە هەڵسوکەوت و ڕەفتارەکانماندا ڕەنگدانەوەیان دەبێت.سەیرکردنی ئاوێنە بە شەو لە ئێستاشدا لەناو خێزانی کورددا پەسەند نییە بەتایبەتی زۆر مانەوە لە بەرانبەریدا. چونکە وەستان ورامان بە تەنها و لە شەویشدا بەرانبەر بە ئاوێنە جۆرێك لە ترس لە ناخی مرۆڤ دروست دەبێت. هەموو ئەم بروایانەیان لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە بروایان بە هێزی نادیار هەیە ،کە خۆی لە (جن و عفرید)دا دەبینێتەوە.

بڕواو باوەڕێکی تری کوردەکان لە دیدی بایەزیدەوە ئەوەیە کە ((ئەگەر قەوزو قەزەح (پەلکەزێرینە) لە ئاسماندا پەیدا بوو ئەوە لەو جێگایە هەرزانی دەبێ خۆ ئەگەر ئێواری یا بەیانیان ئاسۆیەکی سوور لە کەلی ئاسمان پەیدا بوو ئەوە ئەڵێن: لەم جێگایە شەر و کوشتار ئەبێ. ئەگەر کچێك شووبکات و مارەی نەبڕابێت و دەسگیرانەکەی بمرێ ئەوە دەڵێن سەرە خۆرەو زۆربەی کەس ئەو کچە ناخوازن و دەڵێن سەر بەگۆبەنە.)) (بایەزیدی.٢٠١٥. ل ٤٦) کچی دەسگیراندار تاوانی نییە کە لەپڕێکدا دەسگیرانەکەی دەمرێت. خەڵکی پێیان وابێت هۆکاری مردنی کورەکە کچەکەیە، ئەمە بیرکردنەوەو

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

لێكدانەوەیەكی هەڵەیە، چونكە ئەوەی بڕیار لە ژیان و مردنی مرۆڤەكان دەدات خوای گەورەیە. هۆكاری بڕوابوون و لەبەرچاوگرتنی ئەم جۆرە تاقیكردنەوانە دەگەڕێتەوە بۆ ژینگەی كۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری سەردەمەكانی زوو و داخراوی سنووری جوگرافیای كوردستان بە ڕووی شارستانیەتی گەلانی تر. ژینگەی خێزانی و كۆمەڵایەتی سەردەمەكە سەرچاوەی دیاری ئەو نەریتانە بووە. ئێمە هیچ بەڵگەیەكمان بەدەستەوە نییە كە ڕاستی و دروستییان بسەلمێنین و هیچ بەڵگەیەكیشمان بەدەستەوە نییە كە ناڕاستی و نادروستیان بسەلمێنین. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە بێ ئەوەی بیریان لێبكەینەوە و بڕوایان پێ بكەین كەچی زۆربەمان لە ژیانی ڕۆژانەماندا حیسابیان بۆ دەكەین بۆ ئەمەش زانای دەروونناسی یۆنگ دەیگەڕێنێتەوە بۆ كۆنەست كە پێی وایە هەندێ شت وەكو وێنە هەوەڵییەكانی سەرەتا لە كۆنەستماندا تۆمار بوونەو ماونەتەوە بە بێ ئەوەی بەخۆمان بزانین كاریگەریان لەسەرمان دەبێ و لە كاتی جیاجیادا سەرهەڵدەدەنەوە ئاڕاستەشمان دەكەن. كورد بە بیرو باوەری بەرایی كۆن باوەر ئەكەن چونكە ئەفسانەو خورافیات لای زۆربەی گەلانی جیهان لە قۆناغەكانی سەرتادا جێی بایەخیان بووە و هەموو بیركردنەوەكانیان و تێڕوانیینەكانیان لەو جۆرە ئەفسانەو چیرۆكە خەیاڵ ئامێزانەدا خستۆتە ڕوو بە مەبەستی وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانەی لای مرۆڤی كۆن جێی سەرسورمان بووە. ((ئەفسانە لە كۆنترین بابەتی فۆلكلۆرییە چونكە بۆ سەردەمێكی دێرین دەگەڕێتەوە كە مرۆڤ لەو سەردەمانەدا دەستەوەستان بوو بەرانبەر بە دیاردە سروشتییەكان و مەسەلەكانی بوون و گەردوون و خێرو شەر)) (علی الجزیری، ٢٠٠. ل ٣٥)) مەلا محمەوود ئەم دیاردانەمان بەم شێوازە بۆ وەسف دەكات و دەڵێ ((كورد باوەرێكی زۆر كۆنیان بە خاك و ئەستێرەو هەندێ شتی تر هەیە كە بەخت و نابەختی تیادەخوێننەوە)) (بایەزیدی. ٢٠١٥، ل ٤٢) واتە بڕوایان وابووە كە هەر مرۆڤێك ئەستێرەیەكی لە ئاسمان هەیە كاتێك ئەستێرەكەی دەكەوێتە خوارەوە ئەو كەسە دەمرێت. تا ئێستاش كاتێك نەیزەكێك بەرگە هەوا دەبڕێت و دەكشێ بەرەو زەوی دەڵێن ئەوە كەسێك دەمرێت. لەكاتێكدا ئەو پەیوەستكردنەی كەوتنە خوارەوەی نەیزەكێك بە مردنی مرۆڤەكانەوە هیچ بنەمایەكی زانستی نییە. ئەم جۆرە بیركردنەوانە بتەمایەكی مەنتیقیان نییە، چونكە هیچ لێكەوتەیەكی سوود بەخشیان لێ ناكەوێتەوە.هەر لەم بوارەدا دەڵێ ((كورد ڕۆژی هەینی سەفەر ناكەن ڕۆژی سێشەممە بە ڕۆژێكی خراپی دائەنێن)) (بایەزیدی.٢٠١٥. ل٤٤).بەبێ ئەوەی سەرچاوەی زانستی ئەم باوەڕەی كوردمان بۆ ڕونبكاتەوە كە بەڵگەیان چییە كە دەیكەنە پاساو بۆ ئەوەی لەو ڕۆژانەدا سەفەر نەكەن خۆ مەرج نییە هەموو ڕۆژانی هەینییەك لە یەك بچێت زیاتر پشتیان بە ئەزموون و تاقیكردنەوە بەستوە واتە هیچ شیكاریەك و ئامارێكی بە داتا سەلمێنراو لەبەردەستدا نییە تا پشتی پێ ببەسترێت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

چارەسەرکردنی نەخۆش:

نەریتێکی تریش لای کورد باوە ئەویش (ئەگەر کەسێکی لاوی خۆشەویستیان نەخۆش بکەوێ و نەخۆشییەکەی مەترسی لێ بکرێت وردێژە بکێشێت و چاك نەبێتەوە ئەوە ژنی ئەو نەخۆشە یاخود خوشك و کچی سێ جار بە دەوری نەخۆشەکە دەسورێتەوە و خۆیان لەدەوری ئەگێرن و ئەلێن ئاگادار بن خۆم بە قوربانی فلان کەسی خۆشەویستم ئەکەم و یا خوای گەورە ژیان بەم نەخۆشە باتەوە و هەرچی قەزاو بەلایەکی هەیە لەمن کەوێ، ئیتر ئەو ژنە سێ جار بەدەوری نەخۆشەکە دەسورێتەوە و جاری وا هەیە بە فەرمانی خوا نەخۆشەکە چاك ئەبێتەوە و ئەو ژنەی کە ئەو مرازەی کردبوو بە ئەمری خوا ئەمرێت... ل ٧٦ لە ئێستاشدا کەسێك خۆشەویستی لەرادەبەری خۆی بۆ کەسێکی نزیکی خۆی دەرببڕێت دەڵێ (لەدەوری سەرت گەڕێم) واتە خۆی دەکاتە قوربانی ئەو کەسە.
((ئەگەر یەکێك نەخۆش یاخود شێت بێت ئەوە ئەیبەنە ماڵە شێخ و مەڕو بزنیان بە دیاری بۆ ئەبەن و ئەیکەن بە قوربانی. نەخۆشەکە چەند رۆژێك لەماڵی شێخ ئەهێڵنەوە شێخەکان نەخۆشەکە بە دارێکەوە ئەبەشتنەوە و دارکاری نەخۆشەکە ئەکەن. کەس و کار وا هەست ئەکەن بەم دارکاریە چاك ئەبێتەوە.نەخۆشەکە زۆر هیلاك بوو ئەوە ئەمرێت و ئەگەر چاکیش بووەوە ئەبێت بە دەروێشی و لای ئەمێنێتەوە.) (بایەزیدی. ٢٠١٥ ل٧٦) جگە لەوەی بە هۆی دەرمانی سروشتیەوە کە لە رووەك و گیاو میوەکان دروست دەکرێن نەخۆشیان چاککردۆتەوە. بروایان بە حەکیم و دکتۆر نییە دەڵێن شیفا لای خوایە.

ژن هێنان:

ئاهەنگی گواستنەوەی بووك لەناو کوردەواریدا شێوازی زۆرە بەڵام ئەوەی بایەزیدی لەم بەرهەمەیدا خستویێتی روو ئەوەیە کە دەڵێ: ((کوردان کاتێ کچێك ئەخوازن و بریار وەرئەگرن ئەسپی بۆ ئەکرن و نیشانەیی ئەکەن، شیرینی ئەخۆن و مارەیی یاخود شیربایییەکی زۆر ئەسێنن، سەد سەر مەر یا دووسەد یاخۆ پێنچ سەد مەر وەرئەگرن، بێجکە لەمانە ئەگەر کچەکە باوك، دایك یاخود برای هەبوو ئەبێ بۆ هەموویان دیاری بکرن، بێ ئەمانە هیچ نابێ. رێورەسمی ژن گواستنەوە دیاری لەگەڵ خۆیاندا دەهێنن کەلە شەکر... دەوڵەمەنەکان لەگەڵ خۆیاندا دوو یا سێ تا دە بزن پێش خۆیان ئەنێرن. بە گشتی شایی لەناو کوردەواریدا بێ دیاری بردن نایێ.))(بایەزیدی.٢٠١٥. ل٥١و٥٢) ژنانیش بەجیا دیاری پێشکەش بووك دەکەن وەکو بەڕەو جانتا و گۆرەوی بەن، لە شایی کوردەواریدا گۆرانی و (دیلۆکێ) زۆر ئەبێژرێ، پێی ئەڵێن: (بیریتە) و گەلێ گۆرانی بێژیان هەیە و بە ئاوازی ئەم گۆرانیانە شایی کەران ژن و پیاو کچ وکوڕ دەستی یەك ئەگرن و هەڵئەپەڕن و لەناوەراستی شاییەکەدا کچ و ژنانیش هەڵئەپەڕن و ستران ئەچرن.(بایەزیدی.٢٠١٥ ل٥٢) لە شایی دەوڵەمەندەکاندا تەپڵ و نای وکەمانچە ودەف و چەنگ و شمشاڵ و لێ ئەدەن ئەوانەی

ئەم ئامێرانە لێ ئەدەن سترانبێژن. هەموو تیرەیەکی کورد گۆرانیبێژی تایبەتی خۆی هەیە و لە تیرەیەکی تر گۆرانی بێژ بۆ شایی ناهێنن (بایەزیدی. ٢٠٠٠. ل٥٢). بەم شێوەیە بەهۆی ئەو بابەتانەی کە مەلا دەریخستوە دەزانرێت، کە تاکی کورد چۆن مامەڵەی لەگەڵ خۆشیەکانیدا کردوە. هەروەها لە ڕووی شارەزایی وچاپووکی لە بواری ئاوازو مۆسیقا و گۆرانیدا ئاشنا دەبین بەوەی کە مرۆڤی کورد خاوەنی ئامێرو ئاوازوو شیعری فۆلکلۆری خۆی بووە هەر ئەو گەنجینە دەوڵەمەندەشە کە لە ئێستادا هونەری کوردی لەسەر بنات نراوە. ((لەناو کورددا (بەردیلی – گۆڕینەوە) ژن بە ژن هەیە بۆ نموونە یەکێک خوشکەکەی خۆی ئەدا بە شوو و خوشکی ئەو کەسە ئەهێنێ کە خوشکەکەی خۆی داوە پێی یاخود کچەکەی ئەدا بە ژن کچی ئەو ماڵە دەخوازێ و هەریەکەیان لای خۆیەوە مەسرەف و خەرجی شاییەکە ئەکات زۆربەی زۆری کورد لە بەهاردا شایی ساز ئەکەن. لەبەر ئەوەی لە زستاندا جێگەیەکی تایبەتی بۆ زاواو بووك نییە کە شایی و هەڵپەرکێی تیا بکەن و لایەکی رەشماڵەکە یاخود گۆشەی ژوورەکە بۆ زاواو بووك بە پەردە ئەرازێننەوە ئەو بووك و زاوزایە لە پشت پەردە (جووت دەبن)) یا گرددەبن))(بایەزیدی ل٣٠)

((یەکێ لە خووڕەوشتی کورد ئەوەیە کە بچووك بە بچووك لەسەر بێشکە مارە دەکەن. وەکو ئەگەر یەکێك کچێکی بوو، یەکێکی تریش کوڕێك، ئەوە لە ڕۆژی دایکبوونیان کچەکە لە کورەکە مارە ئەکەن و ئەم خووەش (بێشك گرتمە) ی پێ دەڵێن. کاتێك هەردوو منداڵەکە گەورە بوون ئیتر شەرم و ڕێگەگرتن نامێنێ وکە گەوورەبوون شایی و زەماوەندیان بۆ ئەگێرن.)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٣٠) وەك هەنگاوێك لەو سەردەمەدا بۆ نەهێشتنی شەرمکردن لە یەکتری و شکاندنی بەستەلەکی نێوان کورو کچ تا رادەیەك ئامانجی خۆی پێکاوە سەرەرای سلبیاتەکانی.. وشەی مارە لە وشەی مەهری عەرەبیەوە هاتۆتە ناو زمانی کوردیەوە

دیاردەی تۆڵەسەندنەوە:

ئەم دیاردەیە لای زۆربەی خەڵکی کوردستان بوونی هەیە بەتایبەتی لە سەر ئاستی ناوخۆ هەر بۆیە روحی لێبووردەیی لەنێوانیاندا نییە. بایەزیدی دەڵێ ((کورد میللەتێکی ڕق ئەستوورو تۆڵەسێنن ئەگەر دوژمنایەتی لەگەڵ یەکێکدا هەبێ لەزەرەرو زیانی دەگەڕێن)) (بایەزیدی.٢٠١٥.ل٣٩)هەر بۆیە کورد پەندێکی هەیە دەڵێ (تۆڵە بەسەبرە ئەما بەزەبرە)

((ئەگەر کورد خوێندار (حەقدار) بن لەگەڵ مرۆڤێکی وولاتێکدا ئەوە ئەم تۆڵەیە بە درێژایی ئەو مێژوو شەرو خوێنداریە بۆ مناڵەکانیان دەگێرنەوە.. بەکورتی کۆنە قین لەناو کورد وون نابێ و هەتا حەوت پشت ئەم قینە هەڵئەگرن)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل ٢٩) دیارە تۆلەسەندنەوە خەسڵەتێکی نەرێنی کوردە ((لەناو کوردەکانی ناوچەی بۆتان و هەکاری تۆڵە دوایی نایات و خوێنیان هەر ئەمێنێت و و لە یادیان ناچێت و چاوەڕێ هەڵێکن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

میرو ئاغای کورد دەست ناخەنە تۆڵەسەندن ئەم تۆڵەیە درێژە ئەکێشێ هەتا کاتی خۆی دێت. بەڵام لەناوچەکانی تردا خەڵك ئەکەوێتە نێوان شەرکەران و شەڕ ئەوەستێنن، ئەمانە بەتایبەتی لەناو هۆزەکاندا باوە.)) (بایەزیدی. 2015 ل ٦٥).

بیرکردنەوەی ئەرێنی ورەفتاری شیاو:

لەناو هەموو گەلێك رەفتاری شیاو بیرکردنەوەی ئەرێنی بۆ زۆر دیاردەو بابەت هەیەو دەبینرێ، جێی خۆیەتی نەوەکانی ئەم گەلە شانازی بەو خەسلەتانەوە بکەن، کە وەك رەوشت و رەفتاری باشە بۆتە سیمانی نەتەوەکەیان. بایەزیدی دەڵێ :((کورد لە بەڵێن و بەڵێندان زۆر ڕاستن، بەڵێن بە هەرکەس بدەن زوو جێبەجێ ئەکەن، ئەگەر شتێك لە مێشکیاندا زوو جێبەجێی ئەکەن لە یادیان دەرناچێ)) (بایەزیدی.٢٠١٥. ل) کەواتە ئەم سیفەتە خەسلەتێکی باشە کە کورد خاوەنی بەڵێنی خۆیانن و پەیمان ناشکێنن و راستگۆن لەگەڵ دەووروبەرەکەیاندا و واتە دوو روو نین و شت دەبەنە سەر و پەشیمان نابنەوە. ((کورد بە خۆراگری دەناسرێتەوە کە هیچ هێزێك نایلەرزێنێت. خاوەنی پەیمانی خۆیەتی و بەڵێن دەباتە سەر و لەگەڵ خزمەکانیدا هاوسۆزە. پارێزگاری لە رەفتاری مرۆڤانەی خۆی بەرانبەر بە ئافرەت دەکات زیاتر لە موسلمانەکانی تر.)) (باسیلی نیکیتین. ٢٠٠٦.ل١٤٠)

خەسڵەتێکی تری ئەرێنی کورد کە بایەزیدی خستویێتێ روو ئەوەیە کە ،((کورد ئەوپەری رێزی ویژدان و شەرەفیان لایە،، ئەگەر یەکێك گوناحێکی گەورە بکات و بچێت خۆی بخاتە بەر ویژدانی شەرەفی یەکێك، ئەوە لە گوناهی ئەبوورن و هەمیشە بە ویژدان شەرەفی سوێند دەخۆن و بە هیچ جۆرێك شتێکی درۆ ناخەنە ویژدانی خۆیانەوە. (بایەزیدی.٢٠١٥. ل ٢٩) هەر لەم بوارەدا دەڵێ ((کورد زۆر رووخۆش و بێ غەمن، زۆر بیر ناکەنەوە. خاوەنی چی بن (هەیانبێت و نەیانبێت زۆر گوێی نادەنێ)).(بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٩٥)شاکر خەسباك پێی وایە کە ((کورد بەوە ناسراوە کە ئاسودەن لەبەرئەوەی هەر بۆخۆیان و لە بنەڕەتەوە کۆمەڵایەتین و لەنێوان خۆیاندا سادەو خاکین.حەسوودی بەیەکتری نابەن، نەمبینیوە کوردێك دژی کەسێکی تر مونافیقی بکات تەنانەت نێوانیان لەوپەڕی خراپیدا بێت)) (شاکر خصباك، ١٩٧٢، ل ٤٣٢)هەندێ رەفتارو خوو هەیە وەك سیمای دیاری گەلی کورد بووە بە شوناسی کەلتووری و رۆشنبیری بە درێژایی مێژوو. زۆربەی رایەکان ئەوە دەردەخەن کە کورد بۆ دەرەوەی خۆیان زۆر باش وگونجاون بەڵام بۆ ناوخۆ گەلێکی خراپن و هەمیشە کێشەو کرفتیان هەیە.

داب و نەریتی کورد ئەوەیە((ئەگەر لە کاتی شەردا یەکێك لە ئەسپەکەی کەوتە خوارەوە یاخود بە دیل گیرا ئەوە ئەو دیلە ناکوژن.)) (بایەزیدی ل ٣٠) کورد هەر لە کۆنەوە رێز لە دیل دەگرن و نایکوژن، لە راپەرینەکەی ١٩٩١ دا دیلەکانی سوپای عیراقی لە لایەن

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کوردەکانەوە نەکوژران و ئازاد کران.بایەزیدی باسی دوو کردەوەی نامۆ بە ژیانی کوردەواری دەکات کە لەناو کورددا بڵاو نەبووە. ((دوو کردەوە لەناو کوردەکاندا ڕووی نەداوە یەکێك لەم کردەوانە خوانەخواستە (هەتیو بازییە) کردەوەی دووەم: سەرخۆشی یا بەدمەستی، هەتا ئەم دوایەش لە کوردستان دا سەرخۆش نەبووە، بەڵام هەندێ لە گەنجەکان ئەوانەی لەگەڵ تورکەکاندا ئەگەڕێن لەناو تورکە ناسراوەکاندا مەی خواردنەوە زۆرەو لەگەڵیدا ڕاهاتوون.)) (بایەزیدی.٢٠١٥. ل ٨٠) ((کورد باوەڕیان وایە کە چاکەو خراپە نابێت و لە قسەی حەق وراست شەرم ناکەن هەتا ئەگەر حاکمیش بێ ناترسن ،هەڵواسرێن قسەی حەق ئەڵێن و لەسەر قسەی خۆیان سوورن چاونەترسن))(بایەزیدی. ٢٠١٥.ل٤٧) ئەمە عینادی نییە. واتە کاتێ کەلەسەر حەقبن ئەوا لەسەر قسەی خۆیان سووردەبن. ((بەرتیل وەرگرتن لەناو کورد دا حەرامە، پارەش بە فایز نادەن و کرین و فرۆشتنیان بە سەلەمە..))(بایەزیدی. ٢٠١٥.ل٦٩). ((ئەگەر خوا نەکردە یەکێك ناخۆشیەکی لێ ڕوودابێ یاخود زۆر هەژار بێت یا ئەگەر ویستی شایی یاخود ئەسپێك بکرێت ئەوە پەنا ئەباتە بەر هۆزو خێڵەکە و داوای یارمەتیان لێ ئەکات)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٩٠) گیانی هاوکاری کردن لە ناو کوردەکان خەسڵەتێکی باشی خەڵکەکە بووە ئاغا کوردەکان زۆر بەخشندە و نان بدەن ((ئەگەر کورد چاکەو پیاوەتی و بەخشندەیی لە کەسێك ببین هەرگیز لە یادی ناکەن)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل ٤٧)ئەمانە کۆمەڵێك خەسڵەتی جوانن کە لە ناو کورداندا ڕەنگیان داوەتەوە.

بیرکردنەوەی نەرێنی و ڕەفتاری نەشیاو:

بایەزیدی هەندێ بیرکردنەوەی نەرێنی یاخود باوەر کە باسیان دەکات دەخەینە ڕوو: ((کورد باوەڕیان بە چاو و نفووس هەیە (چاوپیس) خۆیان لە چاوی پیس ئەپارێزن. گوایە ئەگەر مرۆڤێك کۆسە بوو موی سەری زەرد و چاوی شین بوو ئەوە لەو مرۆڤە ئەترسن و گومانی چاو پیسی لێ ئەکەن)) (بایەزیدی. ل٤٤)مەلا محمود بە وشەی گوایە گومانی هەیە کە ئەو باوەڕەیان دروست بێ ((یەکەم نانی کە لە تەنور ئەهێننە دەرەوە ئەوە ئەو نانە ناخۆن گوایە دەڵێن هەرکەس ئەو نانە بخوات ژنی ئەو کەسە ئەمرێت. هەروەها کورد کاتێ قاوە لێ ئەنێن فنجانێکی لێ ئەرێژن و ئەڵێن ئەمە بەشی شێخی قاوەیە)) (بایەزیدی.٢٠١٥.ل٧٧) ((لەناو کورداندا جەهالەت (نەزانین) زۆر بڵاوبۆتەوە کوردان زۆر حەز لە ماڵ و سامان ئەکەن))(بایەزیدی.٢٠١٥. ل٥٠)ئەم جۆرە بیرکردنەوانە زۆریان لە ئێستادا نەماون. ئەو ژینگەیەی کورد تیایدا ژیاوە سروشتێکی جوان و لە هەمان کاتیشدا قورس گران بە تایبەتی زستانەکەی زۆر سارد و سەخت بووە ئەم دۆخە کاریگەری لەسەر چۆنێتی خۆگونجاندنی لە گەڵ سروشتدا هەبووە و تەنانەت بیرکردنەوەو ڕەفتاریش هەر لە ژێر ئەو سروشتەدا بووە کە لە هەموو کوردستاندا وەکو یەك وایە. ئەم عینادییەی کە بایەزیدی باسی دەکات دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمانێکی زۆر پێش ئەو سەردەمەی کە بایەزیدی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بەرهەمەکەی تیادا نووسیوە. دیارە ئەوەندە خۆی ئەوەندە بەحەقدار زانیوە و لەناخەوە سادەو پاك بووە و هەرگیز چاوی لە ماڵی کەس نەبووە پشتی بە خۆی بەستوە بۆیە هەمیشە لەسەر رایەکەی خۆی سوور بووە و داکۆکیشی لێکردوە هەر لەخۆوە نییە کە عینادە چونکە هەڵخەڵەتێنراوە و فێڵی لێکراوە بەڵام لەهەموو دۆخێکدا عینادی زیان دەگەنێت و نابێتە هۆی سەرکەوتن. بایەزیدی دەڵێ ((کوردەکان گەلێ کەلە رەقن (عینادن) و شێر گێرن))(بایەزیدی. ٢٠١٥. ل ٦١).

ئاهەنگ گێران و جەژنەکانی کورد:

لە بواری ئاهەنگ گێران و جەژنەکاندا، گەلی کورد، گەنجینەیەکی دەوڵەمەندی هەیە. زۆربەی گەریدەو کوردناسەکان جەخت لەو راستیە دەکەنەوە کە کورد ئاهەنگی تایبەت بە خۆیان هەیە و هەمیشە یاد وجەژنەکان بەرز رادەگرن لەم رووەوە بایەزیدی کۆمەڵێك جەژن و ئاهەنگمان بۆ دەخاتە روو ((کورد ئاهەنگی کریڤایی = دۆستایەتی ئەگیرن و ئەبنە کریڤی یەکتر ئەگە یەکێك ویستی مرۆڤێك بکاتە کریڤی خۆی هەردوو مرۆڤەکە دەوڵەمەند بوون ئەوە ئەسپێکی بۆ ئەرازێننەوە و ئینێرنە ماڵی ئەو مرۆڤەی ئەیەوێ ببێ بە کریڤی و ئەوە پەسەند ئەکات ئەو کەسەی کە ئەسپەکەی ئەبات ئەوە دیارییەکی ئەدەنێ و وەڵامیان ئەدەنەوە کەبۆتە کریڤی ئەوان ئەگەر ئەو دوو مرۆڤە کە کریڤی یەکترن لە چینی ناوەراست یاخود خوارتر بوون ئەوە بەرانێکی بۆ ئەنێرن و ئەبێتە کریڤی ئەو ماڵە .. باوکی کور کاتێك کورەکەی خەتەنە ئەکات خواردن دروست ئەکەن وئاهەنگی بۆ ئەگێرن رۆژی خەتەنەکردن بانگی خەڵك ئەکەن و کریڤیش بانگ ئەکەن و پاش نان خواردن بڵاوەی لێ دەکەن)) (بایەزیدی. ٢٠١٥.ل٥٤). بایەزیدی باسی جەژنی خدری نەبی دەکات کە لەپاش رۆژو گرتن شەوی کۆتایی دەیکەنە جەژن.((گەنجەکان (کور و کچ)یان سێ رۆژ رۆژوو ئەگرن و شەوی چوارەم ئەیشکێنن بەڵام ئاو ناخۆنەوە و ئەخەون و لە خەویاندا هەرکەسێ ئاو بدات بەو کچە ئەوە ئەبێ بەنسیبی و بە پێچەوانەوە هەر کەسێ ئاو بەو کورە بدات ئەبێ بە هاوسەری. ئەم رۆژووگرتنە لای کورد باوەرێکی بێگومانە لە شەوی جەژنی (خدری نەبی) یدا کولیچەش دروست ئەکەن و ئەیخەنە قاپێکی تەختەوە و لە ناوەراستی ژوورەکەدا دای ئەنێن، باوەریان وایە خدری نەبی بێت، پێش ئەوەی پاشماوەی ئەسپەکەی لەسەر شیرینییەکەی ئەمێنێتەوە، بەم شێوەیە خاوەن ماڵ جار ئەدات ئەمشەو حەزرەتی خدری نەبی هاتۆتە ماڵمان و خێرو بەرەکەتی هانیوە بۆ بەیانی شیرینێکە بە سەر دەرودراوسێ یەکان دابەش ئەکەن و بەشێکی ئەم شیرینیە بۆ بەرەکەت هەڵ ئەگرن)). (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٥٨). ((خدر کەسێتیەکی سەرمەدییە و بە پێی داب و نەریتی کوردەواری نوێنەری هێزی خێرە و هەمیشە لە هەموو شوێنێك ئامادەیە لەکاتی تەنگانەدا بە فریای مرۆڤ دەکەوێت و رۆڵی کەسێکی دڵسۆز دەبینێ .. کەسێتی خدر بە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

روونی لە داستانی مەمی ئالاندا کە داستانێکی فۆلکلۆری کوردییە باسکراوە، وەك رەمزی هێزی خێر (علی الجزیری. ل ٣٩)

((کورد لە کۆتایی مانگی شوباتدا کە رێکەوتی چوارشەممە ئەکات دوا رۆژی چوارشەممە کە رەشە چوارشەممەی پێ ئەڵێن، لەم رۆژەدا ئاهەنگێك ئەگێرن و خۆشی و شادی بڵاوئەکەنەوە و لەم رۆژەدا ئاژاوەو شەڕ نابێ. هەریەکە لە ماڵەوە خواردنێکی زۆر دروست ئەکات و هەرکەسێك لەم رۆژەدا ئیش بکات باوەریان وایە ساڵێکی تریش هەر هەمان ئیش دەکات.)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٥٩). بایەزیدی زۆربی جەژنەکان کە لەناو کورددا بڵاوبووە دەگێرێتەوە بەڵام ئەوەی جێی سەرنجە ئامـاژە بەجەژنی نەوروز ناکات، پێدەچێت هێشتا ئەو جەژنە لەناو کوردا باو نەبووبێت یان لەو ناوچانەی کە خۆی ئاماژەیان پێدەکات ئاشنا نەبووبێتن بە نەوروز هێشتا هەر وەکو چیرۆکێکی ئەفسانەیی باو بووە.

((داب و نەریتیان وایە لە رۆژی جەژندا (هەلیسە)دروست ئەکەن لەم جەژنەدا ئەگەر دوو مرۆڤ نەیار بن ئاشت ئەبنەوە و بەیەکەوە قسە ئەکەن کورد لەم جەژنەدا تا سێ رۆژ سەر لەیەکتری ئەدەن و ئەچنە لای یەکتری. لەم جەژنەدا دەوڵەمەندەکان پارە بەسەر منالان و هەژاراندا ئەبەخشنەوە، منالانیش لەم رۆژەدا بە مالاندا ئەگەرێن و داوای پارەو میوە ئەکەن و هەر ماڵێکیش بە پێێ توانا شتێك بە منالەکان ئەدەن)) (بایەزیدی. ٢٠١٥.ل٥٨) روون نییە مەبەست لە جەژن کام جەژنەیە بەو پێیەی ماوەکەی سێ رۆژە لەوانەیە مەبەستی جەژنی رەمەزان بێ.

((کوردان ئاهەنگی (مولود) لە رۆژی دایکبوونی پێغەمبەردا ئاهەنگ ئەگێرن. پیاوان و ژنان هەریەکە لە لایەك خواردن ئامادە دەکەن بۆن و بخورت دائەگیرسێنن و بڵاوی ئەکەنەوە)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٥١)

((کورد زۆر باش رۆژژمێری ساڵانە و مێژووەکەی بە رۆژو مانگەوە ئەزانن، حسابی قەمەری نازانن لە جەژنی رەمەزان و جەژنی لەدایکبوونی پێغەمبەر ئەزانن ئەمانەش حسابیان وەکو تومەکانە، هەروەها (بەران بەردەدان) و (سەد پەز) یش ئەکەن بە جەژن.) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٧١) .((یەغناغ بریتییە لە ئاهەنگی شەوانە کە بۆ کیژو لاوان ساز ئەدرێ، خانویەکی گەورەی بۆ ئەرازێننەوە و ئەیکەنە چراخان و گۆرانی بێژ و مۆسیقا ژەن ئامادە دەبن هەرچی کیژو کوری گەرەك و گوندەکەیە ئامادە دەبن و ئەیکەنە شایی و هەڵپەرکێ و گۆرانی تا بەیانی، پاشان هەریەکەیان بە زمانی خۆیان ئەگێرنەوە)) (بایەزیدی. ٢٠١٥ ل٦٠)

خوێندەواری:

لەو سەردەمەدا دوو جۆر خوێندن هەبووە خوێندنی قورئان و خوێندنی کتێب ((بۆ خوێندنی منالان هەر وەك رۆمییەکان مامۆستاموچەی رۆژانە و هەفتانە یاخود کرێش وەرناگرێ، بەڵکو کاتێ منالەکان خوێندن تەواو ئەکەن هەریەکە و بە پێی توانای خۆی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دیاریەك بە منالەكانیاندا بۆ مامۆستا ئەنێرن. ئیتر مامۆستا هیچی تر وەرناگرێ هەتا منالەكە خەتمی قورئان تەواو نەكات پاش ئەوەی خەتمی قورئانی تەواو كرد باوكی منالەكە مامۆستا بانگ ئەكاتە مالەوە و دیاریەكی وەك دوو بزن و یاخود سێ بزن و مانگایەكی پێشكەش ئەكات و مەلاش بەمە رازی ئەبێت. كاتێ كتێب ئەخوێنن و مەشقی تیا ئەكەن مامۆستا وەك یارمەتییەك ئەمە ئەكات و پارەش وەرناگرێ، بەلام مامۆستای قوتابخانە پارە لە وەقف وەرئەگرێ ئەم مامۆستایە لەبەیانی زووەوە تا ئێوارەیەكی درەنگ دەرس ئەلێنەوە و پاشان بۆ مالەوە ئەگەرێنەوە))(بایەزیدی.٢٠١٥ ل٥٥) بەگوێرەی ئەو زانیاریانەی بایەزیدی خستویەتێ روو، دووجۆر خوێندن هەبووە یەكێكیان وەكو مزگەوت (حوجرە) ئەوی تریان قوتابخانەیە .((لەناو كورددا خوێندن و نووسین بەزمانی فارسی یەو خوێندنی توركی و زمانی توركی كەم دەزانن كتێبی توركی و زمانی توركی لای كوردەكان رێزو پەسەندیان نییە)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٦٩). ((كچە كورد لای مەلا فێری خوێندن ئەبن و مەلا خوێندنیان فێر دەكات)) (بایەزیدی ل٤٩).ئەم بایەخدانە بە خوێندنی كچان لەو سەردەمە ئەوە دەردەخات كە مەیلی خێزانی كوردەواری بۆ بەرزكردنەوەی هۆشیاری و دەرخستنی پێگەی كچان و هاتنە پێشەوەیان لە گەڵ رەگەزی نێرینەدا لە بیركردنەوەو كرانەوەی عەقلی كوردیەوە هەڵقولاوە.

خەتنەكردن:

بایەزیدی لە دوو شوێندا باسی خەتنەكردن دەكات. ئەوەی جێی سەرنجە باسی خەتەنەی كچان ناكات. پێدەچێت خەتەنەكردنی كچان لەو ناوچانەی بایەزیدی ئاماژەیان پێدەكات باوی نەبوو بێ. لەبارەی خەتەنەكردنی كوڕانەوە دەڵێ ((باوكی كوڕ كاتێك كوڕەكەی خەتەنە دەكات خواردن دروست ئەكەن و(كریڤیش) بانگ ئەكەن پاش نان خواردن بلاوەی لێ ئەكەن. دەلاك دێت منالەكان خەتەنە دەكات و بەخشیشی لە كریڤ وەر ئەگرن و تا سێ رۆژ رۆژێ دووجار لەمالی كریڤەوە خواردن بۆ منالان دێت)) (بایەزیدی، ٢٠١٥ ل٥٤) هەر لەم بارەیەوە دەڵێ ((كاتێك ئاغایەك یا دەوڵەمەندێك كوڕی خۆیان (خەتنەنە – سونەت) ئەكەن ئەوە لەگەڵ كوڕەكەی خۆیاندا كوڕەی هەژاران و هەتیوانیش خەتەنە ئەكەن. لەگەڵ ئەمەشدا زۆربەی منالە كورد خەتەنە نەكراون و ژنیشیان هێناوە و منالێشیان هەیە كاتێ كە پیر ئەبن خۆیان سونەت ئەكەن) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل ٩٢)

مردوو ناشتن:

رێورەسمی مردوو ناشتن لەسەر شێوازی مەراسیمی ئاینی ئیسلام بەرێوە دەچێت بایەزیدی لە مردنی كەسانی گەنج و لاودا دەڵێ ((شین گێران بۆ مردوو ،لای كورد جێی بایەخە بەتایبەتی بۆ كەسانی گەنج و لاو)) (بایەزیدی. ل٣٧)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

یان دەڵێ ((کاتێ مرۆڤێ ئەمرێ ئەوا گریان و شینی بۆ ئەکەن و بەدەنگی بەرز هاوارو گریان پەیدا ئەبێ.. بۆ ژن و پیاوی دەوڵەمەند تابووت دروست ئەکەن و مەلا لەسەر مردووەکە ئەخوێنێت.. تا سێ ڕۆژ هەندێکیش تا حەوت ڕۆژ پرسە ئەگێرن.. گۆڕ هەڵکەندن و شوشتن و هەڵگرتنی مردووەکە لە کوردستاندا لە دەوڵەمەند و هەژار کرێ وەرناگیرێ بەڵکو هەریەکە چاکەی خۆی بەجێ دێنێت.) (بایەزیدی. ٢٠١٥.ل٨١)

دیاردەی سوێند خواردن:

ئەم دیاردەیە لای کورد زۆر باوەو بێ ئەوەی بیری لێبکەنەوە بۆ سەلماندنی قسەکانیان سوێند دەخۆن لەم بارەیەوە بایەزیدی دەڵێ ((زۆربەی زۆری کورد بە درۆ سوێند ئەخۆن و لەبەر نەزانیان (معاذالله) نازانن سوێند چییە و زۆربەی سوێندەکانیان بە گۆڕی باوك و براو کوریان یاخود بە سەری باوك و برا و کوریان سوێند ئەخۆن لەگەڵ ئەمانەشدا سوێندی راستیان هەیەو بەدرۆ نایخۆن و ئەترسن. بۆنموونە: تۆزێ خۆڵ ئەکەنە دەستی پیاوەکە و پێی ئەڵێن: ئەم خۆڵە بە ئاسماندا فڕێ بدە و بڵێ خوای کەس و کارم وەکو ئەو خۆڵە بڵاوبێتەوە هەڵبەت ئەم سوێندە بە درۆ ناخۆن چونکە باوەریان وای ئەم سوێندە بە درۆ بخۆن ماڵەکەیان ئەبێتە سەربەشی ماڵان.)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٦٤)

بڕینی ناووکی منداڵ:

نەریتێکی کۆن کە لەسەردەمی بایەزیدا باو بووە مەسەلەی بڕینی ناوکی منداڵ بووە کە بروایان وابووە چارەنووس و ئایندەی مرۆڤ هەر زوو لە منداڵیەوە دیاری دەکەن و بەبێ ئەوەی هیچ پەیوەندیەکی مەنتیقی لە نێوان ناوك برین و توانی زیرەکی و کاری قۆناغی گەورەبوونی منداڵەوە نیە ((لەناو کوردا وا باوە کاتێك منداڵێك لەدایك ئەبێ ناوکی ئەبڕن ئینجا ئەو شتەی کە ناوکی منداڵەکەی پێ ئەبرن باوەریان وایە ئەگەر ناوکی منداڵ بە شیر برِا ئەوە کاتێ کە گەورە بوو ناوبانگ دەر ئەکات و شۆرسواری لێ دەر ئەچێ ئەگەر ناوکیان بە قەڵەم بڕی ئەوە پاشان ئەبێت بە زانا و نووسەر یاخود مەلای لێ دەرئەچێ... ئەگەر ناوکی کچەکانیان بە ئاڵتون ببڕن ئەوە ئەو کچە ئەبێت بە خانم و خاتوون و ناوبانگی ئەبێ. ئەگەر ناوکی کچەکانیان کل و سمەی تێبگرن، ئەوە کچەکانیان ناسك و جوان ئەبێ.)) (بایەزیدی، ٢٠١٥، ل ٧٤)

پێگەی ئافرەتی کورد:

بۆ زانینی پلەی شارستانییەتی هەرگەلێك پێویستە کە پێگە و ژیان و گوزەرانی رەگەزی مێینە هەڵبسەنگێنین کە لە چ دۆخێکدایە. بەهاو پێگەی مێینە لە تێروانینی کورد بۆ هاوسەرەکانیان زۆر بە راستگۆیانە خراونەتە روو. بایەزیدی بایەخی زۆر تایبەتی بە ئافرەت داوە لە زۆر رووەوە تێروانینەکانی خستۆتە بەردەست ((کچ و بووکی کووردەکان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

لەکەس خۆیان ناپۆشن)) ل٣٢ ژن و مەلا و شێخ هەر تکایەك بکەن بێ هیوا نابن، ئاگری شەڕ دەکوژێننەوە (ئافرەت سەرپۆشەکەی فرێ دا شەڕ رادەوەستێ. ((ژنەکانیان روپۆش و پەچە لە کەسێکی نەناسراو ناپۆشن و سەربەستن، هەروەك ئافرەتی ئەوروپی وان))(بایەزیدی. ل ٣٥).((ژنی کورد زیاتر لە پیاوی کورد بە هۆش و زیرەك و وریان، زۆر دڵسۆزن رێزی غەریبان دەگرن، و پارێزگاریان لێ ئەکەن، بە هەموو شتێك رازی نین و دڵ فراوانن. هەر ئەمانەن لە ماڵەوە هەموو کارو بارێك ئەکەن و هەموو شتێك وەرئەگرن بێ ئەوەی پرس بە مێردەکانیان بکەن.)) (بایەزیدی. ل ٦٥) ((ئافرەت باڵاپۆش نییە، لە کۆرو کۆبوونەوەکاندا دادەنیشن و ئازایانە و بێ ئەوەی شەرم بکەن، و زۆر جار بەشدار دەبن لە گفتۆگۆی پیاواندا، سۆن دەڵێ: زیاتر لە جارێك رووی داوە کە کابانی ماڵ لە غیابی هاوسەرەکەی پێشوازی لێمکردووە ،لەتەکمدا دانیشتومو قسەی بۆم کردووە، بەڕوویەکی خۆشەوە خواردن و خواردنەوەی بۆم ئامادەکردووە..)) (مینورسکی، ت: معروف خزنەدار، ١٩٦٨، ٧٤) ((لەراستیدا ژن لە مێرد هەڵهاتن لەناو کوردا باو نییە)) (بایەزیدی ل٣٤) ((ئافرەت لە دیوەخانیشدا دادەنیشن و بەشداری هەموو کارو باروئامۆژگارییەکن رێزی میوان ئەگرن.)) (بایەزیدی ل٣٥). کورد هیچ کات شەڕ لەگەڵ ئافرەت ناکەن پارێزگاری لە شەرەفی دەکەن.

((لای تیرەی کورد دڵ پیسی و بەدگومانی نییە بۆ نموونە ژنی جوانی گەنجیان لەگەڵ پیاوان دادەنیشن و قسە ئەکەن و پێئەکەنن بێ ئەوەی مێردیان دڵیان لێ پیس کات و گومانیان لێ بکات. بەڵام ئەگەر مێردەکان خراپەیان لێ ببینن ئەو کاتە بێ یەك و دوو ماوە نادەن ژنەکە لەگەڵ پیاوەکەدا دەکوژن و کەس داوای تۆڵە ناکات و پرسیار لە چارەنووسیان ناکات)) (بایەزیدی. ل ٤١) بەرانبەر ژنەکانیان دڵپیس و گومانی خراپ ناکەن ((ژن و بووکی کوردەکان رووخساری خۆیان لەکەس داناپۆشن و لەبەردەم کەسیشدا هەڵنایەن، لەگەڵ هەموو کەسێکدا قسە دەکەن بەڵام رەوشت و پاکن)) (بایەزیدی.٢٠١٥ ل٧٧)

خیانەتی هاوسەری:

گەلی کوردیش وەکو گەلانی تری موسڵمانی ناوچەکە پابەندی داب و نەریت و ئاینی ئیسلام بوونەو بەلایانەوە نەنگیە کە ژن خیانەت لە مێردەکانیان بکەن و هەموویان هاوڕان لەسەر کوشتنی هەر ژنێك کە خیانەت لە مێردەکەی بکات. ((کورد هەموو گیروگرفتێك چارەسەر دەکەن تەنها خیانەتی ژن و مێردایەتی نەبێ، چونکە ئەم کردەوانە زۆر گەورەیە و بەنەنگی ئەزانن.))(بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٤١) بایەزیدی خۆیشی هۆکاری ئەو رەفتارەی کوردمان بۆ روون دەکاتەوە کە مەسەلەی جووتبونی بێ شەرعی عەیبەیەکی گەورەیە و ناتوانن چاوپۆشی لێ بکەن ئەم رەفتارە لە ئێستاشدا هەمان چارەنووسی کوشتن چاوەروانیان دەکات.لەکاتی خراپکردنی ئافرەتدا ئافرەتەکە دەکوژن بێ ئەوەی کەس

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

نـارەزایەتی دەربڕێـت ((ژنـی کـورد خیـانەت لە مێـردەکەی ناکـات ئەگەر خیـانەتی کـرد دەیکوژن))

دیاردەی ڕەدووکەوتن:

بایەزیدی ئاوڕی لە زۆر لایەنی ژیانی کۆمەڵایەتی کورد داوەتەوە و لای لە زۆر باسی گرنـگ و تەنـانەت یاسـاغ و رێپێـنەدراوی سـەردەمەکەی کـردۆتەوە. بە ڕووکـردنە هەر وتەو زانیـاریەکی بەرهەمەکە کۆمەڵێـك زانیاریمـان دەسـت دەکەوێـت و دەرگـایەك لەسـەر نهێنیەکانی ژیانی ڕابردووی گەلەکەمـان بۆ واڵا دەبێت. بایەزیـدی دەڵێ:((لای کـورد کچ رفاندن هیچ نەنگی نییە، چونکە بێ رەزامەنـدی کـچەکە رەدووکـردن نـابێ، ئەگەر کـچ و کورێك دڵیان بەیەکەوە بوو باوکی کـچەکە رازی نەبوو کـچەکەی بەو کـورە بدات ئەوە کـورەکە کـچەکە ئەفرێنـێ و ئەیبـاتە مـاڵی ئاغـا یـان شـێخی دێـیەکە، کەس و کـاری کـچەکەش بەدوای کـچەکەیاندا دەگەرێن ئەگەر لە رێگا تووشی کـورو کـچەکە بوون ئەکوژرێن بەڵام ئەگەر رزگاریان بوو ناتوانن هیچ بکەن، لەم کاتەدا ماڵی ئاغا یاخود شێخ دەکەونە نێـوان هەردوو لایەن، ئەگەر کـورەکە پـارەی نەبـوو ئەوە ئاغـا یـاخود شـێخ یـا لە دراوسـێکانی پـارەی بـۆ کـۆ ئەکەنەوە و ئەیـبەن بـۆ مـاڵی بـاوکی کـچەکە و تکـای لـێ ئەکەن کە لێیان خـۆش بـێ و لەگەڵیان رێـك بـکەوێ ومـارەی کـورو کـچەکە ئەبـرن و دوژمنایەتیـان نـامێنێ.)) (بایەزیـدی. ٢٠١٥ ل٤٠) و بە پـارە رێکیـان دەخەن و کـۆتـایی بە کێشەکە دەهێنن. ئەم کارەی ئاغا و شێخ و سەرۆکی خێڵی کورد هەنگاوێکی باش بووە بۆ چارەکردنی کێشەکە لە کاتێکدا ئەوەش دەردەخات کە بروایان بە خۆشەویستی نێوان کـچ و کـور هەبـووە و بایەزیـدی باسـی نەریتێکمـان بـۆ دەکـات کە لەو سـەردەمەدا لە ناوچەکـانی بـن دەسـتی دەوڵەتـی عوسـمانی بـاو بـوە ئەم دابە هەر لە بـاکووری کوردسـتان ئاسـایی نەبـووە بەڵکـو لە نـاوچەی سـۆرانیش بـاو بـووە ل ٨٢ ((ئەم نووسـینە کـۆنترین باسـکردنی رەدوکەوتـن بێـت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشـدا زۆر خـاڵی گرنگـی بەکـورتی باسکردووە)) (بوار نوردین. ٢٠٠٥. ل ٨١).ئەم بیرکردنەوە ئەم بنەما مەعریفییەی ئەو سەردەمە بـۆ چارەسـەرکردنی ئەو کێشـە یە زۆر بە بـاش لە قەڵەم دەدرێـت لە کاتێـکدا لەسـەر ئەو رەفتارە و ئەو کێشەیە کۆشتار و دوژمنایەتی لێ کەوتۆتەوە

چیرۆکی پێچەوانەش هەیە کە باس لە خراپی ئاغایەك دەکات دوای ئەوەی کـچ و کـور یەکتریـان خـۆش ویسـتوە بـاوکی کـچەکە رازی نابێـت بـۆ یەکـتری بـبن لە گونـدەکەی خۆیان رادەکەن و دەچنە گوندێکی تـر ئاغای گونـد کـچ و کـورەکە دەردەکات بۆ ئەوەی لە لایەن کەس و کـاری کـچەکەوە بکوژرێن و لە دوای دەرکردنیان دەکوژرێن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

فره ژنی له ناو کوردداا:

دیاردەی فره ژنی لەناو کورددا باوی نەبووە ئەوەتا بایەزیدی دەڵێ: زۆربەی زۆری کورد یەك ژنیان هەیە زۆر کەم روو ئەدات دوو یاخود سێ ژنی ببێ. دەس بەردان (تەلاق) لە ژن لەناو کورددا زۆر کەمە و بەکارێکی ناپەسەند و شوورەئی دائەنرێ.))(بایەزیدی. ٢٠١٥. ل ٥١)

گۆرانی وتن:

گۆرانی کۆنترین بەشی ئەدەبی فۆلکلۆرە. هەروەك بەشێکی دیاری هۆنراوەی لیریکە ئەم هونەرە لە زۆر کۆنەوە پەیدابووە، گۆرانی شوانی، گۆرانی ئیشکردن، گۆرانی ئاینی، گۆرانی بۆنە، گۆرانیریاریکردن و گۆرانی شایی وهەڵپەرکێ و ژنهێنان ،گۆرانی رووداو...د. عیزەدین مستەفا رەسووڵ، ١٩٧٩، ل٧٥ -٨٠

((لەناو خێزانە ناودارەکانی کورد دا، هەرئەوەندە بایەخ بە ژنان دەدرا، کە گۆرانی میللی، هەڵپەرکێ و سوارچاکی فێربن، دەست ڕەنگین بن و توانای تەون و چنین و دوورمانیان هەبێ.مەسەلەی خوێندەواری لە دوا پلە دەهات. ژنانی کورد چ پایەو پلەیەکی بەرزیان هەبووبێ، سوار چاك بوون، و سڵیان لەوەش نەکردۆتەوە پیاوان لە رومبازیدا بەزێنن.))(ئەنوەر قادر، ٢٠٠٨ ،ل٤٧)

گەنجەکانیان بە لاو وکیژو بووکیانەوە هەموو شەوێکی زستان لە ماڵێکی دەنگ خۆشدا کۆئەبنەوە و ئەگەر ساز هەبێ ئەوە ساز لێ ئەدەن خۆ ئەگەر ساز نەبێت ئەوە لاوە دەنگ خۆشەکان بووك و کچ پێکەوە گۆرانی (بیرتە) دەڵێن و شایی ئەکەن و هەڵئەپەڕن، هەتا نزیك بەیان ئیتر هەرکەسێك بڵاوەی لێدەکات و ئەڕۆنەوە ماڵی خۆیان، زۆربەیان هەر بە دووشەو یا سێ شەوو جارێك گۆرانی بێژ لەناو گوندەکاندا دێنن. ئەگەر لەگوندە فەلەکانیشدا بێت ئەوە بووك و کچی ئەرمەنی لەگەڵ کوردەکاندا پێکەوە پێکەوە گۆرانی ئەڵێن و ئاهەنگ ئەگێرن زۆر جار لە کورە کوردێك روو ئەدات دڵی بەکچە فەڵەیەکەوە ئەبێت ئەو کچە بەرەزامەندی خۆی لەگەڵ کورەکە رەدوو ئەکەوێت و ئەبێت بە مووسڵمان، کورەش لە خۆی مارە دەکات. (بایەزیدی. ل ٨٣). لە کوردەواریدا دانیشتوانی گوندو شارەکان لە کۆنا زۆربەی شەوانیان بە ئاوازی خۆش و گۆرانی کاتیان بەسەر بردووە، چوار وەرزی ساڵ دیوەخانی گەورەپیاوانی دێ و شار لە پیاوان و گۆرانی بێژ جمەی هاتووە.. لە زستاندا لە مزگەوت و حوجرەی فەقیانیشدا شەوگاری درێژیان بە گۆرانی یا حیکایەت و یارییە فۆلکلۆرییەکان بەسەر بردووە. (د. شوکریە رەسول، ١٩٨٤، ل ٨٨)

کورد هەر زوو درکی بەوە کردووە بە هۆی گۆرانیەوە دەتوانێت بابەتەکان و زانیاریەکان و تەنانەت بەشێك لە رووداوو کارەساتی مێژووی و داب نەریت و داستانی خۆشەویستی و قارەمانێتی دەماو دەم و لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر دەگوازنەوە ئەمە بایەخ و گرنگی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

گۆرانی دەردەخات کە مرۆڤ بە هۆی زوو لەبەرکردنەوە و ئاسانی و خۆشی ئاوازەوە کەیەوە لە بری نووسینەوەی یادەوەریەکانی بەکاریدەهێنێت.

نەریتێکی تر لەناو کوردا باوە ئەویش ئەوەیە کاتێ زستان دێت هەموویان لە دیوەخان کۆئەبنەوە و ئەیکەنە (گەرەلاوژە). گەرەلاوژەش ئەوەیە هەندێ لەو مەجلیسەدا خۆیان ئامادەکردووە بە گەورەو بچوکیانەوە یەکێ بەندێك گۆرانی ئەڵێن و لەسەرووی مەجلیسەکەوە تا دوایین کەس دەست بە گۆرانییەکە دەکەن. خۆ ئەگەر میوانێك لەو مەجلیسەدا بێت ئەوە چارە نییە و ئەبێت بەندێك یاسترانیان بۆ بڵێت ئەگەر نەیڵێت ئەوە نابێت. کورد بەو بەندە گۆرانیانە (گێسك) دەڵێن. میوانیش ئەبێت بەشداری ئەم گۆرانیانەی گێسك بکەن. سەر لە ئێوارەش هەرچی لاو گەنجی زۆمەکە هەوارەکە هەیە لە بەردەمی ماڵێکدا کۆ ئەبنەوە و یاری راکردن و تۆپێن ئەکەن. پیرەکانیش لە لایەکەوە ئەوەستن و کچ و بووك و ژنانیش لە لایەکیترەوە لەژێر درەختێکدا بۆ خۆیان دا ئەنیشن و تەشی ئەرێسن و سەیری گەنجەکان ئەکەن کە یاری ئەکەن. هەرچی پیرو گەنجەکانیشیان لە رەشمەڵاکەیان دێنە دەرەوە و سەیری یاری ئەوان ئەکەن. هەرکە ئێوارەش داهات هەریەك کاروباری خۆی ئەکات. دەوار وئەسپەکانیان چاك ئەکەن، نان ئەخۆن و هەر کە دوو سەعات لە شەو تێپەری هەریەکە لەبەر رەشماڵەکەی خۆیدا دەست بە شایی ئەکەن. لاوی جوان و کچ و بووك دێنە گۆڤەندێ و پیاو ژن دەستی یەکتر ئەگرن، کچ و بووك گۆرانی ئەڵێن و یاری ئەکەن هەتا نزیکی بەیانی و هەریەك بلاوی لێ ئەکەن و دێنەوە ماڵی خۆیان و ئەخەون))(بایەزیدی ل٩٤ -٩٥)

یارییە فۆلکلۆرییەکان:

یارییە فۆلکلۆرییەکانی کە مەلا محمود ئاماژەی پێداوە بابەتێکی گرنگ و بایەخدارە بۆ لێکۆلینەوە بە مەبەستی زانینی ئاستی زیرەکی و بیکردنەوەی کۆمەڵی **کوردەواری**. ((کورد زۆر حەز لەیاری (غاردانە) و یارییەکانیان لەسەر خەڵاتە.. بۆ نموونە دووان، سیان یاخود چوار کەس پارەیەکی دیاریکراو دا ئەنێن پاشان یەکێك بەشتێکدا ئەکێشێت و سوارەکان غار ئەدەن هەر سوارێکی چاك و ئازا زوو گەیشتە جێ ئەوە خەڵاتەکە وەرئەگرێت یاخود یارییەکی تریان هەیە ئەویش نیشانەنانەوەیە کە چەند کەسێك نیشانە ئەگرن و فیشەك بە فیرۆ نادەن، هەر کەسێك سێ جار نیشانە لەسەر یەك بگرێتە ئەو جێگایە ئەوە خەڵاتەکە وەردەگرێ. هەندێ جار گرەو لە سەر کارێکی زۆر گران دەکەن. هەر کەسێ پەیمانی خۆی زوو بەجێ بێنێ و ئەوە خەڵاتەکە وەرئەگرێ. بۆ نموونە: ئەگەر کوشتارێکی گەورە رووبدات ئەوە سەد یاخود دووسەد کەس لەهەردوو بەرە ئەکوژرێن. لە هەردوو لا تێکەڵ ئەبن و کەس کەسی خۆی ناناسێتەوە و نازانرێ کێ بەدیل گیراوە کێ کوژراوە.. جا بەشەو گرەو ئەکەن ئەڵێن: هەرکەسێك بچێتە مەیدان و بزانێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کێ کوژراوە و نیشانەی ئەو جێگایە بهێنێتەوە ئەوە خەڵات ئەکرێ. کاتێ بۆ بەیانی ئەو مرۆڤە ئەروات لاشەی کوژراوەکە دێنێتەوە خەڵات وەرئەگرێ بە کورتی لەناو کورد دا زۆر کاری نەزانین باوەو بڵاوبۆتەوە ؟))(بایەزیدی. ٢٠١٥ ل٦٨)

((یاری تریش هەیە وەك شەترەنج و دامەو گوستیر (مستیلە) ئەمیش بە پێ ی ئەو ئامرازە ئەبێ کە دەیخوازن و ناسراو نییە ئەوەی کە خەڵاتەکە ئەباتەوە داوای چی بکات ئەیدەنێوەکو ئەسپێکی جوان یاخود شتێکی کەم دەست بکەوێ. ،زۆر جاریش گرەو لەسەر کچ ئەکرێ و گرەو ئەبرێتەوە، گرەو بر خوشکی یاخود کچی وەرئەگرێ مارەی ئەکات ئیتر پەشیمانی لەگرەو بردنەوە نییە. هەرچی گرەو بر داخوازی بکات ئەبێ پێیبدرێ. مەرج لەسەر ئەو یاریانە ئەکەن کە ئەیکەن و مەرجەکەش بۆ نموونە ئەسپ و میوانداری و فڵان شت داوا ئەکەن. ئەم مەرجەش بەم شێوەیە لە باڵی کۆتر و کەڵەشێر و باڵندەدا ئێسقانێك هەیە ئەو ئێسقانە دێنن و ئەو دوو مرۆڤە هەریەك و لایەکی رائەکێشێ و گرەوی خۆیان ئەکەن. ئیتر ئەگەر یەکێك لەو دووانە جگەرە یاخود فنجانی قاوە یا میوە شتێك بداتە دەستی ئەوی ترەوە گەرەکە بڵێ: (لەبیرمە) خۆ ئەگەر شتەکانی دایە دەستی و لەبیری چوو زوو بڵێ (لەبیرمە) و ئەوە ئەو کەسە ئەیباتەوە و ئەڵێن: (نەمان بردەوە) بەم جۆرە شتەکان ئەباتەوە و ئەوی تر ئەیدۆرێنێ.)) (بایەزیدی، ل ٦٨)

دیاردەی دزی و چەتەیی:

لە فەرهەنگی زمانی کوردیدا کۆمەڵێك زاراوە لەبەرانبەر وشەی دزی هەیە و هەریەکەیان ئاماژەن بۆ جۆرێك لە بردنی پارەوماڵی کەسانێك بە شێوەیەکی رێگە پێنەدراو **لەوانە** تالانی و جەردەیی و ڕاوروت و رێگری.جگە لەوەی هەر ناوچەیەك شێوازی خۆیان هەیە لە دزیکردنا بەڵام دەرخەری ئەو راستییەشە کە هەر لە کۆنەوە کورد دزی زۆر بووە.

((کاتێ کوردەکان چەتەیی یاخود رێگری ئەکەن دوو کەس لە جێگایەکی بەرز دائەنێن بۆ ئەوەی چاویان لەکاروان بێ و ئەوانی تریش خۆیان ئەشارنەوە، ئەگەر ئەم دووکەسە لە نزیکەوە رێبواریان بینی ئەوە ئیشارەتێك بە عابا یاخود بە فەقیانەکانیان و ئەکەن و سوارەکانیش لە جێگاکانیانەوە دێنە دەرەوە و رێگایان پێ ئەگرن و چاویان ئەبەستنەوە، ئەیانبەنە جێگایەکی چۆڵ و لەوێ دەست و قاچیان ئەبەستنەوە هەتا ئەبێتە شەو و خۆشیان لەگەڵیان ئەمێننەوە. کاتێ کە شەو داهات شتو مەکەکانیان ئەبەن و بۆ بەیانی زوو بەرەڵایان ئەکەن.))(بایەزیدی. ٢٠١٥. ل ٨٨) ((کوردەکان (کۆچەرییەکان) رێگری یاخود چەتەیی سەر لە ئێواران ئەکەن بە تایبەتی ئەگەر شەوی بەسەردا بێت و لە جێگایەك کاروان پەیدابوو ئەوە بە شەو هێرش ئەبەنە سەریان و روتیان ئەکەنەوە))(بایەزیدی. ٢٠١٥.ل٨٩)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کورد لە بواری میوانداری:

((کوردە دەوارنشینەکان ئەگەر میوانێکیان بێت یەکسەر ئەیبەنە رەشماڵەکەوە و خاوەن ماڵەکە لەبەریان هەڵئەسێ و بەخێرهاتنێکی گەرمی میوانەکە ئەکات و ئەسپەکەیان لێ وەرئەگرێ و بەداری رەشماڵکەوە ئەیبەستێتەوە، ئەگەر پیاوەکان لەماڵەوە نەبوون ئەوە ژنەکانیان لە رەشماڵەکە دێنە دەرەوە و بەخێرهاتنێکی گەرمیان لێ ئەکەن و ئەسپەکانیان ئەبەستنەوە و میوانەکان ئەبەنە ژوورەوە و زیاتر لە مێردەکانیان خزمەت و رێزی میوانەکان ئەگرن... کوردەکان رێزێکی زۆری میوان ئەگرن ئەگەر لە گەلێکی ترەوە بێ)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٥٥ -٥٦)

دیاردەی دوژمنایەتیی تیرەیی:

زۆر لە کوردناسانی بیانی باسی ئەم خەسلەتەی کوردیان کردوە کە کورد شەرانییە. بایەزیدی راستی ئەو تێروانینەی کوردناسەکانی دەسەلمێنێت. کەسێکی کورد خۆی لە سەردەم و ئەو دۆخە ژیاوە و راستیەکانی خستۆتە روو ئەگەر بە خالی سلبیش بەسەر گەلەکەیدا بشکێتەوە.((کوردەکان هەمیشە لە دانیشتنەکانیان دەربارەی شەروشۆری رابردوو ئەڵێن: (لە شەری فلاندا فلانەکەس ئاوا بووە وفلانەکەسیش جوامێر و ئازا بووە) هەموو بیرو هۆش و قسەکردنیان لای چەك و شەرو شۆرە. لەگەڵ ئەمانەشدا هەموویان ئەهلی نوێژن و موسڵمانو رۆژوو ئەگرن. زەکاتیش ئەدەن.))(بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٨٩) دیاردەی پیاو کوشتن لە ناو کوردا بڵاوبووە، بە تایبەتی لەو ناوچانەی کەبایەزیدی ئاماژەی پێیانکردووە.بایەزیدی ئەڵێ ((کوردەکانی ناوچەی بۆتان و هەکاری زۆر کەم لە جێدا ئەمرن زۆربەی زۆریان ئەکوژرێن. ئەو کوردانەی لەم ناوچانەدا دانیشتوون بە شەرانی و خوێنرێژ و ئاژاوەچی ناسراون)) (بایەزیدی. ٢٠١٥.ل ٦٥)

بایەزیدی لە جێگایەکی تردا دەڵێ ((کورد هەتا خوێندار (حەقدار) نەبینن تۆڵەی خۆیان ناسەنن و حەزیش لە کوشتار ناکەن لە شەرو رووبەرووبوونەوە. مرۆڤ دەگرن و ئازاری ئەدەن و پاشان بەرەڵایشی دەکەن.)) (بایەزیدی. ٢٠١٥. ل٣٤). بەڵام لە کاتی (زەنا – لاقەکردن) واتە خراپکردنی ئافرەت ئەوە ئەو ئافرەتە ئەکوژن ئەگەر ژن و دایك و کچ و خوشکیان بێ. ژنەکانیش لەم کارە خراپانە بە شەو کچەکانیان ئەخنکێنن، خەسوو بووکی خۆی و خوشك خوشکی خۆی ئەکوژێت یاخود زەهر دەرخواردیان دەکەن. لەم کاتەشدا گەورەکانیان ئەگەر ئاغا و شێخش بێ لێیان ناپرسێ (بۆچی ئەمەت کوشت ؟) ل ٤٢ کەواتە بە هۆی خیانەتی هاوسەری کوشتنیان دوژمنایەتی ناکەوێتە نێو عەشیرەت و خێڵەکانەوە ((کورد منداڵەکانیان فیری هۆنەری چەك هەڵگرتن ئەکەن، فیری رمبازی، سواری و تفەنگ هەڵگرتن و تەقەکردن ئەکەن. هەموو بیرو هۆشیان لای شەرو ئاژاوەیە. پێش ئەوەی شەر یاخود هێرشێك روبدات ئەمانە چیرۆکی شەر و شۆری کۆنیان بۆ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

مناڵەکانیان ئەگێرنەوە، فلان شەر وابووە و فلان جێگا وا تالان کراوە.))
(بایەزیدی. ٢٠١٥.ل٧١)

((کورد بە تایبەتی لادێ و شارنیشینەکان گوێ رایەڵی حاکم وئاغان زۆر پەیرەوی دەستووریان ئەکەن هەتا ئەگەر فەرمانبەرانیان فەڵەش ئەرمەنی بن زیاتر گوێ بۆ قسەکانیان شل ئەکەن و بەڵام لەگەڵ خۆیاندا لەکاتی گرتنە کارێك دا پێشبرکێ دەکەن و ئاژاوەو دووبەرەکی دروست دەکەن بە تایبەتی ئەگەر لەئەوان بەتواناتر بوو ئەوە پەیرەوی ناکەن.))(بایەزیدی. ٢٠١٥. ل ٤٧) بەڵام پێشتر کە دەڵێ بێ فەرمانی حاکم شەر هەڵدەگیرسێنن. دیارە زیاتر مەبەستی کوردە کۆچەرێکانە. هەروەها باسی دیاردەیەکی گرنگ دەکات ئەویش ئەوەیە کورد رێزی بەرپەرس و فەرمانبەری خۆیان ناگرن و گوێ رایەڵیان نابن و بەڵکو دژایەتی دەکەن.

کاری دەستی:

کاری دەستیش بەشێکی تری فۆلکلۆرە رووی ڕاستەقینەی شێوەی ژیانی هەزاران ساڵەی مرۆڤایەتی ئاشکرا دەکات و نیشانی دەدات، کە پلەی شارستانیەتیان چەندە پێشکەوتووبوە. لە کاری پیشەسازیدا چەندە لێهاتوو سەرمەشق بوونە، (هێمن جاسم، ٢٠١٥، ل ٣٨)

((ژن و کچی کورد زۆر حەز لە کارکردن دەکەن ئازاو دەست رەنگینن ،کڵاو و لباد و بەڕەو گونیە دروست دەکەن.لە ماڵێکدا ئەگەر کارەکەریان نەبوو، ئەوە ئەوە بزانە کارەکەری ئەو ماڵە ژنەکەیە، هەرچی کاروباری ماڵە بەدەست ژنەکەیە هەتا ئەسپی مێردەکەشی بەخێو دەکات. پیاو هیچ کارێکی گرنگی نەگرتۆتە خۆ تەنها بۆ شەرو چەکداری نەبێ تەنانەت کاروباری بازارو فرۆشتنیش ئافرەت گرتوویەتیە ئەستۆ)) بایەزیدی ل٣٥

لە پیشە دەستییەکان وورد بینەوە ئەو ڕاستیەمان بۆ دەردەکەوێ کە کورد کۆمەڵگەیەکی کۆچەری و لادێ نشینە واتە ئاژەڵداری و کشتوکالیە بە تواناو بازووی خۆی هەموو کەرەستەو ئامێرە کشتوکالییەکانی دروست کردووە. تا ڕادەیەك لە هەر لەسنووری بازنەیەکی دیاریکراودا پەیوەندییە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی دیاریکردووە. بەهۆی سەختی رێگاوبانەکان و دابرانی هەرێمەکان لەیەکتری و نەبوونی هۆیەکانی هاتوچۆکردن کەرتی کشتوکاڵی هەر لە قۆناغی سەرەتاییدا ماوەتەوە. خزمەتکار و قاوەچی و کاسبکار و پینەچی و شیگیر و بەرگ درووو و چەخماخچی و سەراج. ل ٦٣ بەم جۆرە ڕووندەبێتەوە کە کورد لە ڕووی توانای ئیشی دەستی و هونەری و چاپووکیەکانیوە پشتی بە تواناکانی خۆی بەستوە بۆ هەموو پێداویستییەکانی رۆژانەی خۆی کەرەستەو ئامێری داهێناوە ئەگەر بە شێوازێکی سادەش بووبێت.. دەرمانی کوردەواری بۆ نەخۆش ل٨١
لە باروت دەرمان دروست دەکەن فیشەك باروت – مزگەری –بەیتەری (بایەزیدی، ل٦٧)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ژیانی کۆچەری و نیشتە جێبوونی کورد:

زۆر پێویستە کاتێك توێژینەوە لەبارەی سیستەمی ژیانی کۆمەڵایەتی کوردەوە دەکەین دەبێت رەچاوی ئەو راستییە بکەین کە کورد لە دوو چینی سەرەکی پێکهاتووە ئەوانەش کۆچەری و جێنیشینەکانن، چونکە هەریەکەیان خەسڵەتی تایبەتی خۆیان هەیە (توما بوا. ۲۰۱۰.ل۳۷)

(باسیلی نیکیتین کوردی دابەشکردوە بەسەر شارستانی و کۆچەریدا، کە هەمیشە ژمارەی کۆچەرییەکان لەکەمبوونەوەدایە بەهۆی ئەوەی بەردەوام خەڵکیان لێ نیشتە جێ دەبێت)(باسیلی نیکیتین. ۲۰۰٦. ل۹۷)

بایەزیدی دەڵێ: ((هەموو کوردەکان رەوەند ونیشتە جێن))(بایەزیدی. ۲۰۱٥. ل۹۰)

دوور نییە بە هۆی ئەوەی زۆرینەی کورد رەوەند بووە واتە کۆچەری هەستی ئینتیمای بۆ شوێن لاواز بووە هەمیشە بە هۆی کۆچکردنیان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر نەیانتوانیوە پەیوەست بن بە خاکێکی دیاریکراو لە شوێنێکدا جێگیر بن و لێی بمێننەوەو پارێزگاری لێ بکەن و گەشەی پێ بدەن هەر ئەمەش هۆکار بووە کە بێگانە پەلاماری بدات و شوێنەکانیان داگیر بکات

((کورد کۆچەرییە، کاتێك نیشتە جێ دەبێت بەشێك لە ئازایەتییەکەی و خووی چاکی لەدەستدەدات، سەرەرای ئەوەی دەوترێ کوردەکان تێکدەرن، بەڵام لە راستیدا کۆمەڵێك خەسڵەتی جوان و بەرزیان هەیە وەکو خۆشەویستی لەرادەبەدەریان بۆ عەشیرەتەکانیان. هەندێکیش باس لەوە دەکەن کە کوردە کۆچەرییەکان پیاو کوژن، ئەمەش هەڵەیە، چونکە کۆچەری کورد کەسێکی رەوشت بەرزە.))(شاکر خصباك، ۱۹۷۲، ٤۳٥) بەو رەهاییە بریاردان لە رەفتارێك بە شیاوی و نەشیاوی نازانستانەیە و ئەنجامێکی کۆنکرێتیمان دەس ناکەوێت لە کاتێکدا ئەگەر پشتمان بە توێژینەوەو ئامارو دات نەبەستبێت.

((لە کۆندا کوردەکان زۆڵم و زۆرداریان لە جوتیارەکان کردووە بیست ، سی سوار ئەهاتن ئەبوون بە میوانی دێ کە ئەو گوندەش بەرخ و بزن و مریشکیان بۆ سەر ئەبرین و ئالیکیان بە ئەسپەکانیان ئەدا) (بایەزیدی.۲۰۱٥ ل٨٤)

((بە هەر جۆریك بێت جوتیارەکان لە کوردەکان ئەترسن، و خۆیانیان لێ دوور ئەخەنەوە))(بایەزیدی.۲۰۱٥ ل٨٥)

((کوردە کۆچەرییەکان خزمایەتی لەگەڵ کوردە بیشتەجییەکاندا کەم دەبەستن ژن خواستنیان زۆر کەمە.کوردە کۆچەرییەکان دەڵێن گۆرانەکان هیچ نیین و بێ توانان و ئەڵێن ئەو مناڵانەی لە ژنە گۆرانییەکان بوون ئەوە بێ شەرم و ترسنۆکن بۆیە ژنیان لێ ناخوازن. لەلایەکی تریشەوە کوردە نیشتە جێیەکان دەڵێن: ئەو مناڵانەی لە ژنە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ لێکۆلینێن کوردی

کۆچەرییەکان بووە بێ ئەدەب و دزو چەقاوەسوون. ئەم دووبەشە، کورد و گۆران یەك حەز لەوی تر ناکات و لەیەکتری رازی نیین و چارەی یەکتریان ناوێت))(بایەزیدی.٢٠١٥. ل٨٥)لەمبارەیەوە لێکۆلینەوەکەی د. موحسن عومەر زانستانە تێروانینەکانی بایەزیدی شیکردۆتەوە، بە پێویستی نازانین دووبارەی بکەینەوە.

((لەڕاستیدا هەردوو کەسی کوردەکان خۆیان لە دەکەسی گۆرانەکان ئەدەن و لە بەردەمیاندا راناکەن نیشتەجێبەکان وانین لەبەردەم کۆچەرییەکاندا بێ دەسەڵاتن، بەڵام ئەم زانیاریە لەناو کوردەکانی ناوچەی وان و موش و بایەزیدی و فارس و ئێرانە بەڵام کوردو گۆرانەکانی ناوچەی هەکاری و بۆتانی و ئامێدی و سۆران وانین، بەڵکو بە پێچەوانەوە کوردەکان لەبەردەم گۆراندا بێ دەسەڵاتن)) (بایەزیدی.٢٠١٥. ل٨٦)

((ژنە کۆچەری بە هەموو شێوەیەك بە مێردەکانیان رازین وهەتا ئەگەر مێردەکانیشیان لێیان بدات ئەمانە دەست ناکەنەوە.)) (بایەزیدی. ٢٠١٥ ل ٨٧)

((ژنە کۆچەرییەکان لەکاتی پێویستدا یارمەتی مێردەکانیان ئەدەن ئەگەر لە شەریشدا بن، بەڵام ژنە گۆرانەکان زۆر ترسنۆکن و لە ماڵەوە نایەنە دەرەوە)) بایەزیدی وەسفی ئازایەتی و چالاکی و بەتوانایی ژنە کۆچەریەکان دەکات و بە پێچەوانەوە باس لە نەکاری و لە زستاندا پیاوی کورد بەیانیان و ئێواران لەژووری ئاغاکانیان بەدوو سەعات و سێ سەعات قسە ئەکەن و رازو چیرۆك و باسی شەرو شۆر و دەنگوباسی رابردوو ئەگێرنەوە. کەنیوەرۆش هات بۆ ماڵی خۆیان ئەگەرێنەوە. لەماڵەوە نان ئەخۆن و ئالیکیش بە ئاژەڵەکانیان ئەدەن. ئەگەر هەواش خۆش بوو ئەوە دێنە دەرەوە ولەبەر خۆرەکە لە گۆشەیەکدا دائەنیشن و سەبیل و جگەرە ئەکێشن و گفتوگۆ ئەکەن. بە شەویشدا بە گوێز ئەگەر دەستیان کەوێ یاری ئەکەن ئەمەش وەکو قومار وایە یاری کەم پێئەکەن.))(بایەزیدی. ٢٠١٥. ل ٨٢) وەك دیارە ژنە کۆچەری ئازاو شەڕکەرو ئیشکەرن هاوشانی هاوسەرەکانیان کاردەکەن. بەڵام ژنە گۆران ئەوانەن کە نیشتەجێن و بە ترسنۆك و ئیش نەکەر وەسفیان دەکات. ئەم دوو چێنە هەمیشە ناکۆك بوونەو بە تەبایی نەژاون گۆرانەکان زۆر لە کۆچەرییەکان ترساون.

ئەنجام:

١) ئەم بەرهەمە گەنجینەیەکی دەوڵەمەندی فرە رەهەندە کە تیایدا کۆمەڵێك بابەتی گرنگ و بایەخداری ژیانی کۆمەڵی کوردەواری سەدەکانی ناوەراست لەخۆدەگرێ.

٢) کۆمەڵێك خەسلەت و سیمای کورد کە بۆ یەکمجار لەم بەرهەمەی بایەزیدیدا سەلمێنراون لەوانە کورد گەلێکی ئازاوشەڕکەرن و قارەمان و میوان دۆستن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٣) بابەزیدی تێروانینەکانی بۆ دیاریکردنی سیمای کەسێتی کورد لە روانگەی کوردی کۆچەری و کوردی نیشتە جێبووەکانەوە دیاریدەکات و ئاماژە بە ئاستی هۆشیاری و بیرکردنەوەیان و بڕواکانیان دەکات و جیاوازییەکانی نێوانیان وەك هۆکاری شەرو ململانێی خوێناوی نێوانیان دەگێرێتەوە.

٤) بابەتیانە و راستگۆیانە دوور لە کاریگەری نەتەوایەتی و ناوچەگەرێتی تێروانینەکانی لە بارەی داب و نەریت و ژیانی کۆمەڵایەتی و رەفتارەکانی کۆمەڵی کوردەواریەوە دەخاتە روو.

٥) باس لە سەربەستی ئافرەتی کوردەکانی ئەو سنوورە دەکات کە خۆی ئاماژەی پێ دەکات لەوانە خۆیان داناپۆشن لە بێگانە و هاوبەشی پیاوانن لە راپەراندنی ئیش و کارەکانیان و لە کۆڕی کۆبوونەوەی پیاواندا ئامادە دەبن و لەگەڵ کوڕو پیاواندا شایی و هەڵپەرکێ دەکەن.

٦) کۆمەڵێك بابەتی فۆلکلۆری هەمەجۆر لە یارییە باوەکانی کۆمەڵی کوردەواریمان بۆ دەگێرێتەوە کە تا ئەو سەردەمە کەس ئاوڕی لێیان نەداوەتەوە.

٧) خورافات و بڕوای سەیرو نامۆ لەناو کوردەواریدا جێی بایەخ بووە.. کوردی دەوارنشین کوردی کۆچەری پێکەوە وولاتی کوردەواری پێك دەهێنن بە هۆی جیاوازی لە شێوازی ژیانن تایبەتمەندییەکانیشیان جیاوازە.

٨) کۆمەڵێك لە ئاهەنگی ئەو سەردەمەمان بۆ ڕووندەکاتەوە کە بۆ یەکمجارە لەلایەن کوردێکەوە بۆمان تۆمار کراوە مەرج نییە رەفتارێك لەناو کوردا باوبووە ئیتر هەموو کورد پابەندی هەمان رەفتار بن یان لە نێو هەموو کوردا بلاوبوبێتەوە چونکە سروشتی ناوچەکانیان جیاوازەو شێوازی ژیانیشیان لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەك لەیەك ناچێت

٩) زۆر زانیاری لەبارەی ژیانی کۆمەڵایەتی کوردەواریەوە لەلایەن کوردناسان و گەریدەکانەوە بڵاوکرایەوە لە بەرهەمەکەی بایەزیدیدا باسکراون، بەتایبەتی دوای ئەوەی رۆدینکۆ بە رووسی لێکۆلینەوەی لە بەرهەمەکەی بایەزیدی کردبوو.

لیستی سەرچاوە:

١) نورەدین، بوار. ٢٠٠٤ ،بیبلۆگرافیای کتێبی فۆلکلۆریی کوردی، ئنیستیوتی کەلەپوری کورد، پێشەکی و پێداچونەوەی پ. د. عیرەدین وستەفا رەسوڵ، چاپی یەکەم، سلێمانی.

٢) نورەدین، بوار. ٢٠٠٥ ،رەدوکەوتن لە کلتووری کوردیدا، ئنیستیوتی کەلەپوری کورد ،سلێمانی چاپی یەکەم.

٣) پیربال، فەرهاد، ٢٠٢٠. کورد لەدیدی رۆژهەلاتناسەکانەوە، چاپی دووەم، تاران.

٤) پیربال، فەرهاد، ٢٠٠٠. مەلا مەحموودی بایەزیدی یەکەمین چیرۆکنووس و پەخشانووسی کورد، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چ ١،

٥) پ. ڤ.ف. مینۆرسکی، ١٩٦٨. ترجمە و قدم لە و علق علیە د. معروف خزنەدار، مطبعة النجوم، بغداد.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٦) بایەزیدی. مەلا محموودی، ٢٠١٥. عادات و رسووماتنامەی اکرادیە، پێشەکی و وەرگێرانی بۆ رووسی: م. م. رۆدینکۆ، وەرگێرانی لە رووسیەوە: پ. د.شوکریە رەسوڵ ئیبراهیم، دووەم، تاران
٧) خەزنەدار. مارف، ٢٠١٠. مێژووی ئەدەبی کوردی، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، دەزگای ئاراس، هەولێر،
٨) چەندوتارێکی کوردناسی، ٢٠٠٨. وەرگێرانی لە رووسیەوە: ئەنوەر قادر محەمەد، بنکەی ژین ،سلێمانی،
٩) رەسوڵ. عیزەدین مستەفا، ١٩٧٩. لێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، چاپی دووەم، زانکۆی سلێمانی.
١٠) ئیبراهیم. شوکریە رەسول ،١٩٨٤. بەشی دووەم، زانکۆی سەلاحەدین،
١١) العتيل، فوزي. ١٩٦٥.الفولكلور ما هو ؟دراسات في التراث الشعبي. دار المعارف.مصر
١٢) عومەر.موحسین ئەحمەد، ٢٠١٥. لێکۆڵینەوە کوردییەکان، بەرگی یەکەم، بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی ،هەولێر،
١٣) ابو مصلح ، عدنان. ٢٠٠٦. معجم علم الاجتماع. ط١. عمان (الاردن)
١٤) ئەمین. نەوشیروان مستەفا، ٢٠١٥. بەدەم رێگاوە گوڵچنین ،چەند بابەتێکی کۆمەڵناسی، کتێبی یەکەم، بەرگی دوەم، الدار العربیە للعلوم، بیروت، لبنان،
١٥) موحسنی.مەنوچیهر،٢٠٠٢، دەروازەکانی کۆمەڵناسی.وەرگێرانی: رێبوار سیوەیلی کەسانی تر.دەزگای موکریانی. هەولێر.
١٦) سابیر، رەفیق، ٢٠٠٨، کولتوورو ناسیۆنالیزم. چ ٣. چاپخانەی تیشک. سلێمانی.
١٧) خصباك. شاكر، ١٩٧٢. الاكراد دراسة جغرافية اثنوغرافية، جامعة بغداد،
١٨) الجزيري، على. ٢٠٠٠. الادب الشفاهي الكردي الطبعة الثانية ،اربيل–كوردستان العراق ،
١٩) تومابوا، الكرد. ٢٠١٠، ت: صلاح عرفان، منشورات مركز الدراسات الكورديه، السليمانيه.
٢٠) نيكيتين، باسيلى. ٢٠٠٦. الكرد، ت: د. نورى تالەبانى. مكتب الفكر والتوعيه (الاتحاد الوطني الكوردستاني)، سليمانية.
٢١) الكعاك.عثمان. ١٩٦٤. المدخل الى علم الفولكلور. بغداد.
٢٢) العنتيل.فوزي. ١٩٦٥. الفولكلور ما هو. دراسات في التراث الشعبي. دار المعاريف. مصر.

التقاليد الكردية في (العادات و رسووماتنامەی ئەکراد) لملا محمود بايزيدي

الملخص:

مما لاشك فية ان العادات و الرسومات الكوردية لملا محمود البايزيدي تعتبرمن احدى الدلائل التراثية الكوردية التي تستحق ان تكون مادة مميزة لبحوث عدة لانها مصدر غني بالقيم والعادات للحصول على المعلومات التراثية المهمة التي تبين لنا العادات والتقاليد واخلاقيات الكوردية الرصينة بشكل مباشر وباخص الاكراد بوتان و هكاري و بايزيدي و سوران، لذلك نحاول ان نكشف الستار عن السلوك والعادات السائدة انذاك بشكل علمي دقيق، لبيان ما تلاشت منها و ما بقي منها الى يومنا هذا.ان هذا المنتج لملا محمود بايزيدي الذي كتب بهكارية على طلب الكسندر زابا القنصل الروسي في ارزروم وثم نشر من قبيل الكاتبة الروسية رودينكؤ و قد قامت الدكتورة شوكرية رسول بترجمتة الى اللغة الكردية.

يتكون البحث من قسمين ونتيجة و ملخص و قائمة المصادر. ففي القسم الاول تحدثنا عن مصطلح الفولكلور و التراث و انواع التراث و اهمية هذا الموضوع في المجال انطوكرافيا.وفي القسم الثاني خضنا في عمق الموضوع بالبحث و تناولنا عمل البايزيدي بشكل علمي و جميع ما وردة الكاتب في مولفة من الموروثات.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

الكلمات الدالة: *التقاليد الكردية، العادات و رسووماتنامەی ئەكراد، ملا محمود بايزيدي.*

Kurdish Traditions in Adat u Risomati Akradiya by Mulla Mahmoued Bayazidi

Abstract:

Certainly (Adat u Rsumatnamay Akradiya "Kurdish Customs and Ceremonies" (of Mala Mahmoody Bayazeedi is one of those documents of Kurdish legacy that is worth to be investigated because it is a valuable and significant source of getting knowledge about legacies which is actually make us familiar about the Kurdish Custom and traditions, especially the Kurds of Botan, Hakari, Bayazeedi and Soran. So, the research wants to explain and investigate the Kurdish custom and traditions through this source, which some of the customs are extinct and some of them are observed.

The manuscript of Mala Mahmoody Bayazeedi which is written in Hakari subdialect basically written in the demand of the Russian consulate in Arazroom (Alexander Jaba), then published by the Russian writer (Rodin Coil). Afterward, Dr. Shukria Rasul translated it to central Kurdish dialect.

The paper consists of two sections and the results and the references have indicated at the end of the paper. In the first part, the concept and definition of folklore and legacy have described then the types of legacy and the significant of this concept in ethnographic have illuminated. In the second part, which is allocated to investigating the content of the manuscript of Mala Mahmoody bayazeedi, scientifically we are studying all of the legacy phenomena that the writer demonstrated.

Keyword: *Kurdish Traditions, Adat u Rsumatnamay Akradiya, Mulla Mahmoued Bayazidi.*